

Makale Gönderilme Tarihi: 10.01.2019 – Makale Kabul Tarihi: 07.03.2019

ÄRSARIBABA VE ÄRSARILAR

*Amantagan BEGCANOV**

*Akt.: Serap ÇALIKUŞU***

Özet

Türkmen tarih bilimi araştırmacısı Amantagan Begcanov tarafından 1993 yılında kaleme alınan “Ärsarıbaba ve Ärsarılar” adlı eser Türkmen boylarından Ärsarılar’ın kökeni hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ärsarılar’ın nasıl ortaya çıktıkları, boyun kurucusu Ärsarıbaba’nın kim olduğu, hayatı ve nasıl öldüğü ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Hem Türkmen Türkçesi üzerine hem de Türkmen Tarihi üzerinde çalışan uzmanların bu kaynaktan istifadesi oldukça önemlidir. Bilinmeyen bir konuya ışık tuttuğu düşünüldüğü için eser orijinal dili olan Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bu şekilde konu üzerine çalışan araştırmacılar için fayda sağlaması amaçlanmıştır. Eserin aktarımı esnasında büyük oranda kalıp ifadelerin asıllarına sadık kalınmaya çalışılmıştır. Türkiye Türkçesinde karşılıkları olmayanlar için ise Türkiye Türkçesinde bulunan kalıp ifadeler tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkmen boyları, Ärsarılar, Ärsarıbaba.

ERSARIBABA AND ERSARIS

Abstract

The “Ärsarıbaba and Ärsarılar” which give descendantal information about Ärsarılar are written by a Turkmen history scientist Amantagan Begcanov in 1993. Provides information on the origin of are Ärsarı from the Turkmen length. How Ärsarılar come into existence in the stage of the history, the eldest guy Ärsarıbaba is who really, his life and how he had passed away are stated in detail. The benefit of the experts working on both Turkmen Turkish and Turkmen History in this source is very important. Work in the original language is perceived to shed light on an unknown subject who has been transferred from Turkmen Turkish to Turkey Turkish. In this way, it is aimed to benefit the researchers working on this subject. During the transfer of the work, it was tried to be faithful to the original form of the phrases. For non Turkey Turkish expression patterns, while expression patterns in Turkish have been preferred.

Key Words: Turkmen Tribes, Ersaris, Ersarıbaba.

* Amantagan BEGCANOV(1993). Ärsarıbaba ve Ärsarılar. Aşkabat: Ruh.

** Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi serap.calikus@gmail.com

Giriş

Türkmen boylarının en büyüklerinden biri olan Ärsarılar hakkında en önemli kaynak Amantagan Begcanov'un "Ärsarıbaba ve Ärsarılar" adlı eseridir (Eserin künyesi kaynakçada da yer almaktadır). Hem Türkmen Türkçesi üzerine çalışan hem de Türk Tarihi üzerinde çalışan uzmanların bu kaynaktan istifadesi için önemlidir. Çünkü eserde Türkmen boyu Ärsarıların ortaya çıkışı ve bu boyu teşkil eden Ärsarıbaba hakkında kapsamlı bilgi verilmiştir.

Bu sebepten eser Türkiye Türkçesine tarafımızdan aktarılmış ve Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsüne **seminer çalışması** olarak verilmiştir. Daha geniş araştırmacı kitlesinin istifadesine sunmanın faydalı olacağı düşünüldüğü için düzeltmeler yapılarak yayımlanmasına karar verilmiştir. Bu çalışma seminer çalışmamızın düzenlenmiş halidir.

Eserin aktarımı esnasında büyük oranda kalıp ifadelerin asıllarına sadık kalmaya çalışılmıştır. Türkiye Türkçesinde karşılıkları olmayanlar için ise Türkiye Türkçesinde bulunan kalıp ifadeler tercih edilmiştir. Eseri ellerinde bulunduranların karşılaştırma yapabilmesi ve eserdeki sayfa numaraları okuyucu tarafından rahat seçilebilmesi için köşeli ayraç içerisinde koyu harflerle büyük "S" (sayfa), tire ve rakamla sayfa numarası [**S-1**] şeklinde verilmiştir. Böylece asıl metne bakanların sayfa numarasını görmeleri hedeflenmiştir. Sayfa numarası sayfanın en sonundaki sözcükten sonra yani bir sonraki sayfadaki ilk sözcüğün önünde yazılmıştır. Sayfalar arasında sözcük bölünmesi durumunda, bölünen sözcük ayrı yazılmayıp birlikte yazılmıştır. Sayfa numarası sözcükten sonra yazılmıştır. Eğer sayfa yeni bir başlıkla başlıyor ise başlık görünümünü bozmamak için sayfa numarası ilk satırın önüne yazılmıştır.

Türkçe aktarımın verildiği kısımda eserin dipnotları da tamamen Türkiye Türkçesi ile verilmiş, Rusça dipnotlar da tercüme edilmiştir.

Eserin, Türkiye Türkçesine doğru bir şekilde kazandırılması için bazı bölümlerde gerekli görülen cümlelere "çevirmenin notu" şeklinde açıklamalar eklenmiştir. Seminer çalışması olarak ele alınan bu eseri Türkiye Türkçesine kazandırarak alanda çalışanlar için faydalı olması amaçlanmaktadır.

Hakikat Anahtarı

[S-6] Güçlü, şatafatlı sözler ile kişi halk içerisinde her zaman meşhur edilemiyor. İnsan kişiliğinin yüceliği, onun halkına ne derecede hizmet edebildiğindedir. Halk, tarihin yaratıcısı olmakla birlikte tarihî şahıslara da kendisi değer veriyor. Ärsarıbaba da halkın öne çıkardığı seçkin şahsiyetlerden biridir. Halk onun adını şimdi altı asırdan beri hürmetle anıp, mertebesini de yükseltiyor. O zaman şöhretli, şatafatlı, heyecanlı sözlerle değil de tam tersine kalbimizden gelen derin minnettarlık bildiren sözlerle anılıyor.

Sovyet devrinin birkaç tarihi kaynağında Ärsarıbaba'dan bahsedilirken “O İslam'ın ihlaslı sadık dostu” diye yazılmaktadır. Halk arasındaki efsanelerde onun günümüze kadar minnettarlıkla hatırlanması “ihlaslı sadık dost” olmasıyla değil, bu büyük şahsiyetin halkı için çok hizmet etmesiyle bağlantılıdır. Onunla ilgili rivayetler halk arasında hâlen daha yaşamaktadır. Ärsarıbaba'nın kişiliği henüz derinlemesine araştırılmamıştır.

Ärsarıbaba hakkında konuşulduğunda ana tarihî kaynaklardan biri olan “Şecere-i Terakkime” (Türkmenlerin soy ağacı) adlı kitaba ya da halk rivayetlerine başvurulmalı; çünkü bu konuda bilgi veren başka bir güvenilir kaynak yok gibidir. Malum olduğu üzere “Şecere-i Terakkime” [S-7] eserini -yazarının söylediğine göre- Türkmenlerin isteği doğrultusunda, onların tarihini beyan etmek maksadıyla 17. yüzyılda Hive hanı Ebu'l Gazi yazmıştır. Ebu'l Gazi kendi devrinin tanınmış âlimidir. Onun bu eseri, V.V. Bartold, A.Y. Yakubovskiy, A.P. Tolstov gibi tanınmış şarkiyatçıların düşüncelerine göre Türkmenlerin tarihini öğrenmek için çok önemli kaynaklardan biridir.

Tanınmış akademisyen V. V. Bartold bu kitaptan bahis açıp “[...] Türkmenler hakkında özel olarak yazılan bu tarihî eser gibi bir eser diğer Türk halklarının hiçbirinde böyle bir eser yoktur”¹ derken, tanınmış tarihçi arkeolog Profesör S. P. Tolstov ise; “Şecere-i Terakkime Türkmenlerin sadece son dönemini değil çok eski tarihini de içinde barındıran alışılmışın dışında bir eser olabilir”² diyip, altını çizer. Daha sonra, Bartold, bu düşüncesinin devamı niteliğinde “Bu eserden çok dikkatli bir şekilde faydalanmak gerekir, çünkü bazı malumatların Reşidüddin'den alındığını hesaba katmazsak, Ebu'l Gazi onu baştan sona dilden dile söylenen hikâyeler esasında yazmıştır.”³ diye belirtir.

Ebu'l Gazi'nin bu tarihî eseri ilk kez G. Tumanskiy tarafından Rusçaya tercüme edilip 1857 yılında San Petersburg'da ayrı bir kitap olarak basılmıştır.

Türk halklarının dilini ve yazılı kaynaklarını ömrü boyunca araştıran Profesör A.N. Kononov da bu kıymetli eseri Rus diline tercüme etti. Sonra onu Rusça ve asıl nüshasını 1958 yılında kitap olarak bastırdı. Bilimsel çevreler en itibarlı ve doğru tercüme olarak bu son basıma değer verir. Âlim, bu kitap hakkındaki ilmî araştırmalarında “Efsane şeklinde gelmiş olsa da kitapta Oğuz boylarının ortaya çıkışına, sınıflandırılmasına ve yerleştirilmesine ait, ayrıca onların tamgaları, ongunları hakkındaki bilgilerin gerçekten doğru olduğunu söyleyip, ona hak ettiği değer veriyor.”⁴ [S-8] Tanınmış Türkolog A.N. Kononov Türkmenlerin tarihi hakkında önemli bir eser yazan Ebu'l Gazi Bahadır Han'ın halkımızın tarihini, halk yaratıcılığını, gelenek ve göreneklerini iyi bildiğini, dönemin bilinen şahıslarını da eserinde yazdığını belirterek, bunun kitabın ehemmiyetini artırdığının altını çizip şöyle demiştir: “Türkmenlerin soy ağacında Ebu'l Gazi'nin Türkmenler arasındaki yaygın halk rivayetlerini, boylarının soy

¹ Abulgazi Bahadır Han, *Türkmenleri Soy Kütüğü*, Aşgabat, «Metbugat», 1991, s. 3.

² Age, s. 3.

³ Bartol'd V. V., *Eserler*, II. cilt, I. Bölüm, Moskova, 1963, s. 582.

⁴ Kononov A. N., *Türkmenlerin Soy kütüğü, Abu'l Gazi'nin Eserleri*, Moskova-Leningrad. 1958, s. 22.

bilgilerini, Oğuzların efsanevi kahramanı Dede Korkut ile ilgili epik destanları çok iyi bildiği apaçık görülmektedir.”¹

Mahtumkulu Türkmen Devlet Üniversitesinin Türkmen Edebiyatı kürsüsünün Profesörü Nazar Gullayev, A.N. Kononov’un yukardaki fikirlerine ek olarak şöyle söylüyor: “*Değerli akademisyenin bu sözleri elbette doğrudur. Fakat biz burada Ebu’l Gazi’nin eserlerini yazmak için yalnızca dilden dile söylenen şeylerle yetinmeyip kendinden önceki Orta Asyalı Tarihçilerin Türkmenler hakkında verdiği bilgilerinden de yeterli derecede faydalandığının altını çizmeyi uygun görüyoruz.*”² Bize göre yerinde bir değerlendirmedir.

Her hâlükârda “Şecere-i Terakkime” Ârsarıbaba hakkında bilgi veren yegâne yazılı eserdir. Bu eseri yazarken Ebu’l Gazi de belli derecede ihtiyatlı prensipleri temel almıştır. Bu yüzden o devirde bilinen malumatlara dayanarak Ogurcık Alp’i Oğuz Han’ın 16.nesilden torunu hesap ederken aynı zamanda bu bilginin doğru olup olmadığı konusunda ikileme düşmüştür.

Ebu’l Gazi Bahadır Han Ârsarıbaba’nın atalarının Salırlardan olduğunu hesap ediyor. Ebu’l Gazi’nin ve Şeyh Kemaleddin Harezmi’nin biyografisini (tercüme halini) yazan Camı Mahmut Gijduvani’nin verdiği bilgilere göre Salırlar iç ve dış Salırlar olarak bölünmüşlerdir. İç Salırlardan bölünüp ayrıldığı düşünülen Ârsarılar, Tekeler, Yomutlar, Sarıklar genel olarak Oğuzlara ait olsalar da Oğuz şeceresine girmiyorlar.

[S-9] Okuyuculara daha anlaşılır olması için, kendi devirlerinde Mahmut Kaşgarî, Reşideddin, Salırbaba, Ebu’l Gazi tarafından yazılan Oğuz-Türk boylarının şecerelerini tablo olarak yerleştiriyoruz³.

No№ t. n.	Mahmut Kaşgarı XI. asır	Raşid ed-din XIV. asır	Salırbaba XVI. asır	Abulgazi XVII. asır
	Kımk	Kımk	Knk	Kınk
	Kayıg	Kayı	Kai	Kai
	Bayundur	Bayundur	Baindur	Bayander
	Yive	Yive	Bive	Ava
	Salgur	Salgur	Salur	Salor
	Afşar	Avşar	Usır	Auşar
	Bükdyuz	Bükdüz	Bükdur	Bukdez
	Bektili	Bekdili	Bekdili	Bekdili
	Bayat	Bayat	Bayat	Bayat
	Yazgır	Yazır	Yazır	Yazır
	Eymür	Eymür	İmur	İmr

¹ Ebu’l Gazi, *Türkmenleri Soy Kütüğü*, Aşgabat, 1991, s. 3-4.

² Age, s. 4.

³ Karpov G. İ., *Esenhan Ulusu Türkmenleri* (Elyazması).

	Kara Bülük	Kara evli	Kara Uyli	Kara Vilyu
	Alka Bülük	Alkır evli	Karauli	Alka Eylü
	İgder	İgder	Egdir	İkder
	Yürekir	Urekir	Urker	Urgiz
	Tutırğa	Dudurga	Dudirğa	Duderga
	Ulı yondlug	Ulı Yontlı	Ala-Yuntli	Ala-Yuntli
	Giyuker	Düker	Duka	Duker
	Peçeneg	Bicene	Becne (Behne)	Becne
	Cuvaldar	Cavuldur	Caul'dor	Cauldor
	Cebni	Çebni	Çini (Çibni)	Cibni
	Caruklug	Yayralı	Bairli	Çsir
		Karık	Krık	Kızık
		Karkın	Karkır	Karkın

Görüldüğü üzere şecerelerin hepsinde Salırlar var. Ebu'l Gazi'nin verdiği bilgilere göre Salır, Oğuz Han'ın torunu, Dağ Han'ın oğludur¹.

Âlim A. Cıkıyev Oğuz Han şeceresinin ya da orta asırlarda Türkmen-Oğuz boylarının bölünüşünü şöyle veriyor².

Bu şecerede Oğuz Han'ın altı oğlu ve onlardan olan 24 torunu veriliyor. Onun torunlarının her biri Türkmen boylarının adıdır. Bu şecededen yola çıkarak Ärsarılar kendilerinin Dağ Han'ın neslinden geldiğini hesap edebilirler.

¹ Ebu'l Gazi, *Şecere-i Terakkime*, s. 51.

² Cıkıyev A., *Orta Asırlar Döneminde Türkmen Halkının Ortaya Çıkışı ve Biçimlenişi Üzerine Denemeler*, Aşgabat, 1991, s. 71.

[S-10]

[S-11] Bu bilgilerden yola çıkarak, Ärsarıbaba ve Ärsarılar hakkındaki meseleyi Salırlar ve sonraki devirde oluşan Salır birleşmesiyle paralel olarak ele almak doğru olur. Âlim A. Cıkıyev, yukarıda bahsedilen Oğuz Türkmen şecerelerinde Ärsarıların olmaması ile ilgili “10. asırda Ärsarıların az sayıda olması ve hiç siyasi rol oynamamalarındandır.” şeklindeki tahmini öne sürüyor. Ärsarılar konusuna böyle yaklaşmak, “Ärsarıbaba onların kabile büyüğüdür.” demeye temel teşkil etmiyor. Eğer 10.asırda Ärsarılar varsa, ondan dört asır sonra siyasi arenada ortaya çıkan Ärsarıbaba’ya başka türlü yaklaşmak gerekirdi.

Bununla birlikte, A. Cıkıyev, Ärsarıların kabile büyüğü olan Ärsarıbaba’nın adını aldıkları devrin 15.-16. asır aralarında olma ihtimaline dikkat çekiyor¹.

Bu karşıt düşüncelerde V. V. Bartold’un bilgilerinden yola çıkılırsa, gerçeğin kolayca bulunması mümkündür. O, “Ärsarıbaba Ärsarı boyunun atasıdır; çünkü 14. yüzyıldaki Altınordu Hanlarının çağdaşları olan Ärsarı yaşlıları Ärsarıbaba’yı kendilerinin en yaşlı atası olarak kabul etmişlerdir.”² diye yazıyor. Eğer o, gerçekten de 14. yüzyılda yaşamış olan yaşlıların atası ise o zaman Ärsarıbaba’nın hiç değilse 13. yüzyılın insanı olduğunu söylemek mümkündür.

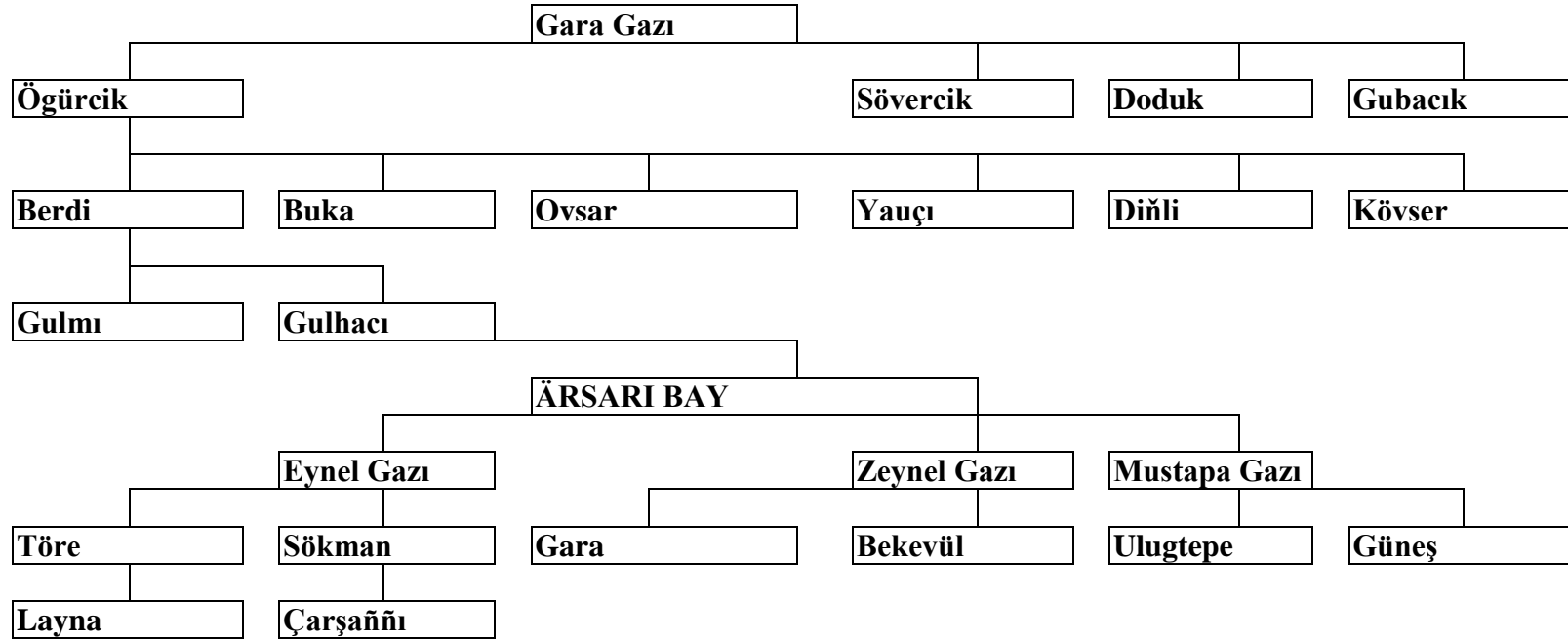
Ogurcık Alp’in Torununun Çocuğu

Ärsarıbaba’nın Ogurcık Alp’in torununun çocuğu olduğunu söylemek için elimizde deliller var. Ebu’l Gazi’nin Oğuz’dan Ogurcık Alp’e kadar olan şecerinin 16. nesilden sonraki bilgileri şüpheli de olsa onun Kara Gazi Bey’den Ärsarıbaba’ya kadar olan soy ağacına bakışında hiç de şüphe görülmemektedir. Bunun için de Ebu’l Gazi’nin malumatlarına dayandırarak Ärsarıbaba’ya ait şecereyi okuyuculara sunuyoruz.

¹ Cıkıyev A. *Orta Asırlar Döneminde Türkmen Halkının Ortaya Çıkışı ve Biçimlenişi Üzerine Denemeler*. Aşgabat, 1991, s. 230.

² Bartol’d V. V., *Eserler*, II. cilt, I. bölüm, Moskova, 1963, s. 593.

[S-12]

[S-13] Ärsarıbaba ile ilgili bu tablonun gerçeğe en yakın şema olduğuna inanmak için geçerli sebepler bulunmaktadır. Çünkü Ärsarıbaba'nın bu şecerede adı geçen torunlarının her birinin adı günümüz Ärsarılarının alt boylarının adlarıyla temelde denk gelmektedir.

Ortaya çıkan örnek şecereden gördüğümüz üzere Ärsarıbaba'nın soy ağacı Kara Gazi'den sonra Ogurcık'tan başlıyor. Bunun için de o efsanevi kişilik hakkında bazı bilgilere bakmak zaruri olsa gerek.

Selçukluların siyasi arenada ortaya çıkmasına kadar Türkmen boylarının -Salırlar da dâhil olmak üzere- bazıları Mangışlak'a göçerler¹. O zaman Salırların büyük bir grubu Horasan'a, oradan da ileriye Fars, Irak topraklarına girerler. Bu devirlerde de tarihi efsanelerde Ogurcık Alp'in adı anılmaktadır. Edebiyatçıların ifadelerine göre Türkmen halkının efsanevi kahramanı Köroğlu'nun hareketlerinde Ogurcık Alp'in özellikleri hissedilmektedir.

Salırların bir bölümü Ogurcık (Ögürçik veya Ugurcık) Alp'e sonuna kadar güvenip onun ardından gitmişlerdir. Ogurcık Alp, Irak'a gittikten sonra, burada kendisinden çok daha önce yerleşen başka bir Oğuz boyu -Bayındırlar- ile çarpışıyor. Sonrasında o, burayı da bırakıp gidiyor. Yanındaki bin evlik (obalık) Salır ile yola düşüyor. Fakat Ogurcık Alp yanındakilerin beklentilerini tam olarak yerine getiremiyor. O, Şamahı'dan geçip Kırım'a ulaşıyor, buradan da İtil (Volga) ve Yayık (Ural) nehrinden geçip Kanlı halkının yaşadığı yurda giriyor. Burada da Kanlıların Gök Donlu adlı hanıyla zıtlaşp yedi yüz ev (obalık) Salır kaptırıp, yeniden yola düşüyor. Böylece en sonunda yanındaki üç yüz evlik grupla Mangışlak'a gidip yerleşiyor, üç yıl sonra Balkan dağlarının eteklerine göç ediyorlar.

Ebu'l Gazi kitabında Ogurcık Alp'in bir şiirine örnek veriyor. Bu şiirde, gerçekten de Kanlıların hanından kaçıp, Mangışlak'a gittiği söyleniyor.

[S-14] Bu tarihi olaylar sırasıyla beyan edildiği için biz şiirin tamamını alıyoruz. Şiir tarihi eser olarak bu devirdeki Türkmenlerin dilini, konuşma özelliğini okuyuculara sunacaktır.

Gaçıp kañlı handan kıbla sürdüm,
Gır, yol aşp gelgen är öñünden döndüm.

Gırçılarga, yerçilerge yol başlatdım,
Gaylı, garlı iki gola yol yumşatdım.

Arkıt-arkıt gırlarga turaçum saldım,
Art, öñüme yezek salıp, göçüm tartdum.

Gara Tive yolundan aşp bardum,
Gabaklıdan, Alıncadan yurt yurtlatdım.

Gürüldeşip artımdan yağı yetdi,

¹ Bu mesele A. Cıkıyev'in anılan eserinde birebir tasdik ediliyor.

Gaykı başlı gatı yayga iş buyurdum.

Gan, iriñli okga anda gan yügürtdim,
Çalsa keser kuruç polatga tuğ baglatdım.

Gılıcım sıırıp, bil ägişemde gıyı gazdım,
Ada gışlap, gır yaylap Balkan aşdım.

Ekse yasın gara dara ugrap geldim,
Kaçkı gulum toy tutmadı anda boldum.

Altun gözli tabuşganını ketür, diydim,
Gaz ayagı üç ayrı tamga berdim¹.

Şiiri okuyucuların daha iyi anlaması için, onun serbest çevirisini de eklemeyi uygun gördük. Şiirin serbest tercümesini Ebu'l Gazi'nin kitabını şimdiki zaman Türkmen diline aktaran ve geniş bir önsöz yazan tanınmış Edebiyatçı Âlim R. Recebov'un tercümesinden veriyoruz².

¹ Abulgazi Bahadur han. *Şecerei Terakime*. Aşgabat, İlim, 1992, s. 46-47.

² Aktaranın sözü: Muharrem Ergin'in aktarımı, Türkmen Türkçesi ve tarafımızdan yapılan aktarım ile karşılaştırılması için aşağıda verilmiştir:

Döndüm kaçıp Kanklı Han'dan kible sordum

Kar yel aşıp gelen er önünden döndüm

Karcılara yercilere yol başlattım

Yağışlı karlı iki kola yol yumuşattım

Kürkle kürkle kırlara döşek saldım

Art önüme bize salıp göçümü çektim

Kar atımda dağ yolumdan aşıp vardım

Kabaklı'dan Alata'ya yurt yurtlattım

Gürüldeşip ardımdan düşman yetti

Kaygu başlı katı yaya iş buyurdum

Kanlı irinli kayın oka kan yürüttüm

Vursa keser keskin kılıca tuğ bağlattım

Kılıcımı sıırıp bel enseme kuyu kazdım

Derede kışlayıp kırdı yaylayıp balkan aşım

Gaňlılarıñ hanından gaçıp, kıbla, Kanglıların hanından kaçıp kibleye
ileri tarapa sürdüm, [S-15] ileri doğru sürdüm,

Gır, yol aşıp gelyän önümden Kırları, yolları aşarak gelip önüme
çıkan yolagçılardan sovuğım. çıkan yolculardan uzaklaştım,

Bayırlığı ve düzleri bilyän Bayırları ve düzleri bilen yolcularla
yolçulara yol başlatdım, yola çıktım,

Gaylı, Garlı iki dere yolu Tipili, karlı iki dere yolu
yumşatdım, yumuşattım,

Meşik üstüne meşik düşürüp Tulum üstüne tulum yığdım
bayırlarda duralga edindim, bayırlarda konakladım,

Art, önüme garavul salıp göçümü Ardıma, önüme gözcüler yollayıp
dartdım. göçümü çektim.

Gara Düye yolundan aşıp geçtim, Kara deve yolunu aşıp geçtim,

Gabaklı, Alınca diyen yerlerden Gabaklı, Alınca adlı yerlerde yurt
yurt tutundım. tuttum.

Gürüldeşip ardımdan yağı yetdi, Gürültü ile ardımdan düşman yetti,
Gaykarıp duran gatı yaya iş Eğri duran sert yaya iş buyurdum.
buyurdım. Kan, irinli oka orada kan yürüttüm,

Gan, irinli okga anda gan Vurunca kesen berk polata (kılıca)
yügürtdim, tuğ bağlattım.

Çalsa keser berk polada (gılıca) tug Kılıcım sıyırdım, bel eğdim, kuyu
baglatdım. kazdım,

Gılıcımı sırdım, bil egdim, guyı Adada kışladım, kırdı yazladım,
gazdım, Balkan'ı aştım.

Adada gışladım, gırda yazladım, Düşman ok atmak için yayını
Balkan aştım. gerince, ben çoktan Kara Dağ'a
ulaştım.

Düşman yayını atmak için egende Hangi kulum toy tutsa o toyda ben
(çekende), men eyyäm Gara daga de bulundum.
yetip geldim.

Haysı gulum toy tutsa, ol toyda Altın gözlü tavşanı getir, diyip,
men-de boldum. Altın gözlü tavşanı getir, deyip,

*Eğse yayını kara dağa uğrayıp geldim
Hangi topluluk toy tutmadı orda oldum*

Altın gözlü tavşanı getirdi diye

Kaz ayağı üç ayır damga verdim (Ebül Gazi Bahadır Han 1974: 86-87)

Gaz ayağına meñzeş üç ayrı tamga Kaz ayağına benzer üç ayrı damga berdim¹.
verdim.

Eğer Yayık (Ural) nehrinden güneye doğru gidilirse doğrudan Mangışlak'a ulaşılır. Kara Dağ ise Mangışlak'ta bulunmaktadır².

Yine efsanevi Ogurcık Alp'ten başlayıp ilerlediğimizde, Ärsarıbaba onun doğrudan torununun çocuğu oluyor. Bu aralık tahminen bir asra denk geliyor. Eski Ärsarılar mekân olarak Mangışlak-Balkan arasında bulduklarına göre Ogurcık Alp ile Ärsarıbaba aynı çevrenin insanları diye bir tahminde bulunmak için yeterli gerekçe vardır.

Ogurcık Alp'in Salırlardan olduğunu belirtmiştik. Oğlu Berdi ve torunu Gülhacı, Salırdan başka bir boydan olamaz. Bunun için Ärsarıbaba da ancak Salır olabilir. Ama ondan sonra gelenlerin Ärsarı olması Salırlardan bölünüp ayrılan yeni boyun [S-16] yani Ärsarıların kabile başı olduğu özelliğini doğrulamaktadır.

Bu tarihî olay ancak 14. yüzyılda olabilir. Bu bağlamda 14.Asır için Ärsarı boyunun ortaya çıktığı dönem diyebiliriz.

Ärsarıbaba, halkın bahtı için savaşan, onun kazançlarını korumak için mücadele eden biri olarak toplumun zihnine yerleşmiştir. Onun karmaşa dönemlerinde halkının başında durup o günün bütün belalarından becerikli bir şekilde korumayı başaran, cesur ve yiğit bir adam olduğu da inkâr edilemez.

Yüce halkı için Ärsarıbaba'nın yaptığı önemli hizmetlerden biri hakkında Hive Hanı Ebu'l Gazi şöyle bahsetmektedir:

"Salır halkından Ebulhan'da (Balkan'da – A. B.) Ärsarı Bay adında biri vardı. Uzun yıllar yaşamış, zengin ve Müslümanlığın kanun ve kurallarını yaşatmaya çalışmaya çalışan bir adamdı. Bu sözümüzün şöyle bir delili var. O zamanlar Ürgenç'de Şeyh Şeref adlı hürrmet edilen bir adam vardı. Oranın Şeyhi ve mollasıydı. Ärsarı Bay onun yanına gidip, bu şeyhe kırk deve sözünü verdi hem de tövbe edip yalvardı. Ona ricada bulundu: "Arap dilindeki kitapları anlamaya çalışmak Türk halkı olarak bizim için çok zor oluyor. Eğer Arapça meseleleri Türkçeye tercüme edip bize iyilik yaparsanız, siz bunun için çok sevap kazanırsınız."³ Bunun üzerine Şeyh Şeref Hoca dinî meselelerin birkaçını tercüme edip onları bir kitap olarak topladı ve ona "Muinü'l Mürid" (müritler için yardımcı ya da sofular için kitap. A. B.) diye adlandırıp onu Ärsarı Bay'a ulaştırdı. O zamanlardan ta bugüne kadar bütün Türkmenler bu kitabın kurallarına göre dine amel ediyorlar."⁴

İşte burada Ärsarıbaba Ärsarı Bay diye adlandırılıyor. Burada onun adının böyle söylenmesi tabii ki kurallar gereğidir. Eğer Ärsarıbaba yoksul biri olsaydı, o bu kitabın hazırlanmasını sipariş edemez veya görev verip yaptıramazdı. Fakat burada biz başka bir şeyi unutmamalıyız. Acaba Ärsarıbaba [S-17] sadece zengin ve güçlü biri olduğu için mi bu kitabı Arapçadan Türkçeye tercüme edilmesini rica etti? Hayır, kesinlikle böyle değil! Eğer sadece bu dikkate alınırsa o zaman yanlış ve adaletsiz bir durum olurdu. Acaba Ärsarıbaba'ya kadar ya da ondan sonraki dönemler de böyle zengin kişiler olmadı mı? Elbette olmuştur, üstelik pek çok olmuştur. Ama halkın çoğunluğu onların hepsini tanımıyordu. Sebebi ise onlar hatırlanacak

¹ Age, s. 47.

² Siyah-Kuh (Gara dag) hakkındaki mesele tarihçiler arasında hala tartışmalıdır. Âlim H. Yusubov, bu dağın Mangışlak'taki "Gara Dağ" değil de Balkan'da olmalı diye belirtiyor. Bizim şu anki rivayetimizde hangisi olursa olsun fark etmiyor. Ögürçük Alp, kendinden sonra gelen soyu olan Ärsarıların gelecekteki vatanında ortaya çıkmıştır.

³ Ebu'l Gazi, Age, s. 75.

⁴ Kononov A. N., *Türkmenlerin Soy kütüğü, Abu'l Gazi'nin Eserleri*, Moskova-Leningrad. 1958, s. 75.

kadar halka yararlı hiçbir şey bırakmadılar, dile getirilecek kadar iyilik yapmadılar. Ärsarıbaba ise halkının akıllı ve bilgili olmasını istemiştir, bu doğrultuda onları okutmak için, halk arasına ilim-bilim ve muasır medeniyeti yaymak için elinden geleni yapmıştır. Halk, Ärsarıbaba'yı geçmişte olduğu gibi şimdi de kendi halkını düşünen bir şahıs olarak tanıyor ve saygı duyuyor.

Ebu'l Gazi Bahadır Han'ın belirttiği gibi, Ärsarıbaba'nın "Müslümanlığın kanun ve kurallarını korumaya çalışan kişi" olması mümkün, çünkü o kendi devrinin insanı müslüman ve bu dönem yakın doğuda ana yol, en insancıl ve adaletli sistem, İslam'dır. Fakat o devirlerde Türk halklarının hepsi Müslüman değildi.

Şu an konu 14. yüzyılın başları hakkındadır. Tarihten anlaşıldığına göre 960 yılından sonra bozkır halklarının İslam dinini kitleler halinde kabul ettiği devir 1043 yılı olduğu var sayılmaktadır. Yusuf Hamedani'nin tavsiyesiyle 1127 yılında Orta Asya'da dervişlik mektebini kuran Abdü el-Kadir insanlara İslam'ı kabul ettirmek için vaaz ve nasihat vermeye başlıyor. Ärsarıbaba'nın halkını düşünerek, yukarıda bahsedilen kitabın tercüme edilmesini rica ettiği devirlerde İslam dini henüz konumunu o kadar sağlamlaştırmadı. Gördüğümüz üzere Ärsarıbaba kendi devrinin öncü insanıdır. Anlaşılan, Ebu'l Gazi Han'ın "Geçmiş zamandan şimdiki zamana kadar bütün Türkmenler bu kitabın kurallarına göre amel ederler." demesi de yine öylesine söylenen bir söz değildir. Demek ki, burada sadece Balkan Türkmenleri değil, öyleyse bütün Türkmen boyları göz önünde tutuluyor.

"Şecere-i Terakkime" adlı eserini yazmadan önce Ebu'l Gazi yalnızca Harezmi Türkmenlerini değil, öyleyse Horasan'ın, Mangışlak'ın, Balkan'ın sınırlarındaki **[S-18]** Türkmenleri de iyi biliyordu. Demek ki, "bütün Türkmenler" için önemli olan bu kitabı zengin ilim ve hayat tecrübelerine dayanarak yazmıştır. "Muinü'l Mürid" kitabı 813 Hicri yılının Ramazan ayında yazılıp bitirilmiştir. Bu sene miladi olarak 1313 yılının Aralık ya da 1314 yılının Ocak ayına denk gelmektedir. Âlimin eserini bilerek bu aya denk getirip bitirmesinin sebebini anlamak zor değil. Müslümanlığın en önemli ve mukaddes ayı Ramazan ayı sayılmaktadır. Onun her gecesi ve gündüzü çok büyük kudretin, iyi ve hayırlı işlerin yerine getirildiği zamandır deniliyor. Buna göre Mahtumkulu Firakî:

<i>Yigrimi tört sagat on iki ayda,</i>	Yirmi dört saat on iki ayda
<i>Remezani diyerler ayıñ yağşısın.</i>	Ramazan derler ayın güzeline
<i>Pena dövranında, yeriñ yüzünde,</i>	Büyük dönüşünde yeryüzünde
<i>Şamı-şerif diyrler cayıñ yağşısın</i>	Şam-ı Şerif derler binanın güzeline

demektedir¹.

Ramazan ayının son günü büyük arife, yani dinî bayrama, İslamiyet'teki mukaddes güne denk gelir. Âlim kitabını büyük dinî bayramın arifesinde, bu güzel güne hediye edip gerçekten bu aya özel olarak derlemesi muhtemel.

Kitabın yazıldığı tarih ise bize belirli tarihî olayları netleştirmeye temel teşkil etmektedir.

Bu kitabı yazdıran şahsın adı çocukluğundan itibaren Ärsarı Bay değildir. Onun asıl adı Ärsarı olup belli bir yaştaki olgunluğa eriştikten sonra "Bay" unvanı eklenmiştir. Ama Ärsarı Bay adını taşıdığı dönemde genç delikanlı olması da mümkün değildir. Ancak Ärsarıbaba

¹ Magtımguılı. *Seçilmiş Eserler*. 2. cilt, Aşgabat, 1983, s. 47.

adının vefatından sonra yaygınlaşmış olması muhtemeldir. Hatta biz bu ad onun kabrine verilmiştir diye tahmin ediyoruz.

Ärsarıbaba'nın Gerçek Yaşı

Ebu'l Gazi Ärsarıbaba'nın uzun bir ömür yaşamış bir kişi saymaktadır. Uzun yaşadığı hakkındaki düşünceye türlü devirlerde farklı farklı yaklaşılmıştır. Tarih ilmi Ärsarıbaba'nın ne zaman doğduğunu, ne zaman vefat ettiğini henüz [S-19] net olarak tespit edememiştir. Çeşitli kaynaklarda bulunan bilgiler ile bunu netleştirmek de kolay değil. Ama onun isteği doğrultusunda yazılan kitabın 14. yüzyılın başlarına ait olması bazı tahminlere temel teşkil etmektedir. Bundan yola çıkarak Älim H. Yusubov bu mesele hakkındaki kendi fikirlerini ortaya atıyor¹. Burada Yusubov, Ärsarıbaba'nın 1335 yılında vefat etmiş olabileceği sonucuna varmıştır. Ärsarıbaba, yazılmasını istediği kitabı Şeref Hoca'dan 1313 yılının sonlarında ya da 1314 yılının başlarında almıştır. Tarihçi H. Yusubov'un düşüncelerine göre, bu vakitler onun genç olması mümkün değil. Eğer bu devirde, gerçekten de halkın başında ise, halk onu Ärsarı Bay diye tanıyorsa, bir kitap için kırk deveyi tek başına vermişse elbette o zamanlar en azından kırk yaşlarında biri olmalı. Böylece o 1335 yılında 60-70 yaşlarında biri olmalı. Eğer bu yılları esas alırsak bu durumda H. Yusubov'un ulaştığı sonuç gerçeğe yakın oluyor.

Ama Şeyh Şeref'in Köneürgeç'deki kabrini araştıran akademisyen A. Y. Yakubovski mimari yapısından yola çıkıp bu imareti 13. yüzyılın ikinci yarısına dâhil etmektedir². Eğer bu fikirleri temel alırsak o zaman "Muinü'l-Mürid adlı eserin Türkçeye çevrildiği devir gerçeğe uygun olmuyor. Akademisyen A. N. Samoyloviç ise Şeyh Şeref Hoca'nın Bäherden bölgesindeki Nohur köyünde defnedilmiş olduğu bilgisini öne sürüyor. Bu bilgilerin hepsini birleştirdiğimizde, Ärsarıbaba'nın yaşını netleştirmede gibi aksine daha da çok karmaşıklştırıyor. Fakat her ne olursa olsun onun 13-14. yüzyıllarda Balkan bölgesinde yaşadığı açıktır.

Gerçekten de akademisyen A. N. Samoyloviç'in ifade ettiği gibi Nohur köyünde böyle bir kabir var. Fakat onun Şeyh Şeref Hoca'nın kabri olduğunu söylemek için muteber bir delil yoktur.

Ünlü Arapça uzmanı tarihçi Älim Nazar Halimov, "Ürgenç'in Anıtları" (Pamyatniki Ürgença) adlı kitabında Şeref Hoca'nın mezarı hakkındaki meseleyi belli bir derecede aydınlatıyor. O, "*Kerpıcinin 12. Asra ait olduğuna bakmaksızın bu kabir [S-20] (burada Şeref Hoca'ya ait olduğu tahmin edilen Köneürgeç'deki anıt mezarı göz önünde tutuluyor. A. B.) çok sonraki devirlere yani 14-16. yüzyıllara ait olsa gerek.*"³ diyerek anıtın köklü değişime uğradığıyla ilgili tahminini öne sürüyor. Ama 12. yüzyıla ait olan kerpicin niçin 14-16. yüzyıllar arasında kullanıldığını izah etmiyor. Bu bilgi çok garip. 200-300 yıllık olan kerpiç nerede ve niçin korunmuştur? Kerpiç belirli bir amaç ve belirli imaret için, özellikle bu niyete uygun şekilde hazırlanmaz mı?

Ayrıca, bu anıtta Şeyh Şeref Hoca'nın bulunmadığı ve Hoca'nın naaşının 14. yüzyılda mescidin dışında defnedildiği hakkındaki halk rivayetlerini de göz önünde tutmamız gerekir. Bu durumda biz Türkmenlerin arasında çok tanınan Ärsarıbaba, iş birliği yaptığı ünlü Şeref Hoca'nın (Şerefeddin el-Harezmi) çağdaşdır. Kendisinin 14. yüzyılda Balkan bölgesinde, vefat ettiğini emin bir şekilde söyleyebiliriz.

¹ «Genç Komünist» gazetesi, 22 Şubat, 1990 y.

² Yakubovskiy A. Y. *Ürgenç'in Yıkıntıları*. Leningrad, 1930. s.39.

³ Halimov Nazar. *Ürgenç'in Anıtları*. Aşhabad, 1991, s. 29.

Ärsarıbaba, Krasnovodsk bölgesinde üst yurttan¹ uzak olmayan Tüver denilen yere defnedilmiştir. Onun vefatı hakkında türlü tahminler bulunmaktadır. Tarih ilimlerinin doktoru A. Cıkıyev Ärsarıbaba'yı Kalmuklar öldürmüştür şeklindeki fikri öne sürüyor². Ärsarıbaba'nın vefat edişini Ebu'l Gazi Han ayrıntılı bir şekilde beyan ediyor: "Bu devirde İran padişahı Horasan'ı Koma Bey denilen birine vermişti. O, Horasan'a geldikten sonra Ebu'lhan'da Ärsarı Bay'ın Mama adlı güzel bir kızı olduğunu işitiyor. Buraya dünürcü gönderip "Kızı için çok mal veririm." haberini iletiyor. Bey kızını vermiyor. Kızını vermediğini öğrendikten sonra, Koma Bey büyük orduyla yola düşüp Ebu'lhan'da Düker³ adlı kuyunun civarında [S-21] Ärsarı Bay'ı şehit ediyor; yurdunu darmadağın edip Mama Bike'yi götürüyor."⁴

Biz Ebu'l Gazi Han'ın bu malumatlarının gerçeğe en yakın tahmin olduğunu varsayıyoruz. Çünkü o, bu devirde Kuzeybatı Türkmenistan'da olup biten tarihi olaylarla denk düşüyor. Fakat o devirde Kalmukların ilerleyişi de olması muhtemel bir şeydi. Kalmukların Balkan civarlarına girdiklerini tasdik eden başka bir işaret daha var. Güngörmüş yaşlıların bu çevrede izleri son devirlere kadar korunup kalan "Kalmuk Yolu" adında bir yolun olduğu ile ilgili anlattıkları hikâyeler buna açık örnek olabilir⁵.

Ärsarıbaba'nın naaşı arkeologlar tarafından incelendi ve onun öldürüldüğü doğrulandı. Halkın arasında dolaşan rivayetlerde anlatıldığına göre Ärsarıbaba ömrünün sonlarına kadar halkının namusunu ve mertebesini mertlikle korumayı başarmış bir adamdır.

Krasnovodsk'tan daha kuzeydoğuda Nebitdağ'dan ise epey kuzey tarafta Ärsarıbaba dağları denilen bayırlar ve tepeler uzanıp gitmektedir. Bu tepeliklerde Ärsarıbaba ziyaretgâhı olup orada nesil başı, kabile başı olan bu yiğidin naaşı yatıyor, yanından Hive'ye giden eski kervan yolu geçiyor. Bu yoldan 1819 yılında Rus ordusunun yüzbaşısı N. N. Muravyov da geçmiştir. Sonra o, kayıtlarında Ärsarıbaba'nın yattığı yeri şöyle yazmıştır:

*"Buradaki halkın söylediğine göre Ärsarıbaba önceki eski devirlerde yaşamış ve kendisine iyi ahlakından ve halkına yaptığı iyiliklerden dolayı saygı duyulmaktadır. O, öldükten sonra kendisinin büyük yolun yakınındaki tepelerin sırtında defnedilmesini, yoldan geçenlerin onun ruhuna ayet ve dualar okuyup geçmesini arzu etmiştir. O, bu bayırlara defnedildiği için buradaki tepelere Ärsarıbaba'nın dağları deniliyor. Onun mezarının başucunda dikili sopaya bağlı türlü renklerden kumaş parçaları sallanıyor. Çevresine taşlar, geyik boynuzları, testi parçaları yığılmıştır. Onun yakınından geçen herkes [S-22] onun başka bir boydan olduğuna bakmaksızın buraya gelip dua etmeden gitmez. Bu mezarın yakınında ise eski bir mezarlık görünmektedir."*⁶

N. Muravov'un "eski mezarlık" dediği yer günümüzde de hâlâ duruyor. Bu mezarlığın boyun lideri Ärsarıbaba ile birlikte düşmana karşı çetin savaşlarda vefat eden Ärsarılar'ın Mezarlığı olması mümkün, yerli halk böyle düşünmektedir.

Ärsarıbaba'nın halkı için yaptığı hizmetlerin halkın zihninde hâlâ korunduğunu biz yukarıda belirtmiştik. Ama onun bu hizmetleri bizim tarihimizde henüz hak ettiği değeri görememiştir. Aksine, Türkmenistan SSC tarihinde "O İslam dininin coşkulu taraftarıdır ve

¹ Aktaranın sözü: Üst Yurt, Kazakistan'ın sınırları içinde Hazar'ın doğu kıyısında bulunan Mangışlak yarımadası, Türkmenistan'ın kuzey-batı sınırına yakın Hazar kıyısındaki Garabogazkök körfezi ve Ceyhun Nehir deltası arasında bulunan günümüzde büyük bölümü Kazakistan sınırları içinde kalan düz ve yüksek bir yaylaya verilen ad.

² Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü Çalışmaları. (Etnografya Serisi), VII. c, 1963, s. 193.

³ Düker: Bu kuyunun adı ile ilişkili bu yeri Türkmenler "Tüver" diye adlandırıyorlar. Orada hâlâ kullanılan eski kuyular da bulunmaktadır. Aslında Düker, Ayhan'ın dördüncü oğlunun veya Oğuzhan'ın ikinci oğlundan torununun adı olup eski Türkmen boylarının yaşadığı bir yer olması muhtemeldir.

⁴ Ebu'l Gazi, age, s. 75.

⁵ Bu bilgileri şu an Türkmenbaşı (eski adı Krasnovodsk) şehrinde yaşayan 78 yaşındaki Hacı Aga Durdinepes oğlundan 1991 yılında işittik. O, çocukluk döneminin bir bölümünü Balkan civarında geçirmiştir.

⁶ Murav'yov N. N. 1819 ve 1820 Yılları Arasında Türkmenistan ve Hive'ye Yolculuk. Moskova, 1822, s. 68.

“Muinü’l-Mürid” adlı kitabı Şeyh Şeref Hoca’dan 40 deve verip almıştır, diye “*Türkmenlerin Şeceresi*” adlı eserde gösteriliyor.”¹ şeklinde yazılmaktadır. Ärsarıbaba’nın bu kitabı halkını düşünerek özel siparişe hazırlattığını, bunun için çok harcama yaptığını, halkı için faydalı iş yaptığını görmezden gelmişlerdir. Kitabın 11-15. yüzyıllarda “Türkmenistan Medeniyeti” adlı bölümünde ise “Muinü’l-Mürid” adlı kitabın Türkmenler için ne kadar önemli olduğu hakkında tek bir söz dahi söylenmemiştir.

Fakat adaletin veya gerçeğin üstü bazı durumlara bağlı olarak sadece belli bir süre örtülebilir. Fakat er ya da geç gerçek ortaya çıkacaktır. Şimdi ise bizim bahtımıza, Türkmen halkının Ärsarıbaba gibi yiğit oğullarının varlığını halka anlatma görevi düşmüştür.

Rivayet – Halkın Kalbi

Ärsarıbaba ve onun halkı hakkında bilgi veren sınırlı yazılı kaynaklardan başka onlar hakkında [S-23] bilgi veren efsane ve rivayetler çok yaygındır. Bu halk topluluğunun arasında asırlar boyu doluşan yazılmamış tarih sayfaları Ärsarıbaba hakkında yüreklerde saklanan hazinedir. Evet, rivayet rivayettir. Bu yüzden de onların doğru ya da yanlış olduğu konusu her zaman şüphe doğurur. Fakat bunların temelinde açık olguların yattığı durumların olması da mümkündür. Bu rivayetler, esasen tanınmış şahısların halk tarafından sevilmesi, hürmet gösterilmesi ve kabul edilmesi neticesinde oluşuyor. Bunun için onların doğru kaynaklarla karşılaştırılması ilim camiasında mutlaka ilgi uyandıracaktır. Bu bakış açısından yola çıkarak burada Ärsarıbaba ile ilgili bazı efsaneler hakkında bilgi verilmesi fazlalık etmese gerek.

Bazı efsanelerde o devrin siyasi durumu, düşman saldırılarından halkını koruyan Ärsarıbaba gibi şahsiyetlerin zekâsı gösteriliyor. Halk kendi akrabalarını akıllı, yürekli, belli derecede büyük şahıslar olarak göz önüne getiriyor.

Rivayetlerin birinde Ärsarıbaba’nın çözüm üretmesi, halkı düşman tehlikesinden hiç kayıp vermeden kurtarması ile ilgili bilgi veriliyor. Onun içeriği şöyledir: Bir keresinde büyük bir kuvvet toplayan düşman, Ärsarıbaba’nın ilinin yakınında bir yerde durup Ärsarıbaba’nın üstüne saldırmak için hazırlanıp harekete geçiyor. Bunu anlayan Ärsarıbaba, aksakalları toplayıp düşmanı nasıl yenecekleri konusunda istişare ediyor. Birçok fikir ortaya atılıyor. Sonra o aksakalları evlerine salıverip kan dökülmesini ve ölümlerin önünü almanın yollarını aramaya başlar. Ertesi gün O, kahraman ve yürekli yiğitlerin birkaçını yanına çağırıp, onlara testileri dağıtıyor ve yiğitlerini yanına alıp gidiyor. Ärsarıbaba oraya varınca yiğitlere farklı bir sıvı bulmalarını emrediyor. Ärsarıbaba bu sıvıyı yanlarında götürdükleri kap kacaklara doldurmalarını buyuruyor.

Ertesi gün “Ärsarıbaba toy düzenliyor; herkes bu toya davetlidir.” diye haber salıyor. Aynı daveti yakınlarında bulunan düşman kampına da gönderiyor. Böylece bu toya halk ile birlikte düşman askerleri de geliyor. Toyda Ärsarıbaba beyaz kar [S-24] gibi pamuk parçalarını az önceki sıvıyla ıslatıp sadece toya misafir olarak gelen düşmanlara hediye olarak dağıtmalarını ve yüzlerini silmelerini söylemelerini yiğitlerine buyuruyor. Misafirler söyleneni yerine getirmek için nemli pamuk parçalarıyla yüzlerini ıslatıyorlar ve o anda hastalanıp birçoğu ölüyor. Asıl güçlerini yitiren düşmanlar kötü niyetleri ile ilgili “Allah onaylamadığını bize gösterdi” diye düşünüyorlar. İşte bu yolla Ärsarıbaba halkını tehlikeden kurtarmıştır.

O dönemler elbette düşman da savaş da az değildir. Fakat bu efsane, her sorunda ya da savaşta yalnız gücün değil, akıl ve mantığın da üstün geldiğini vurguluyor. Halk rivayetinde

¹ *Türkmenistan SSC Tarihi*, I. c., 1. kitap, Aşgabat 1959, s. 352.

Ärsarıbaba'nın çözüm üreten kişi olarak gösterilmesi onun çok akıllı bir insan olduğunun işaretidir. Halk onu gerçekten böyle bir insan olarak hayal ediyor.

Halk arasında onun ismi yani Ärsarı adı ile ilişkili efsaneler de az değildir. Bu efsanelerde onun kahramanlığı dūřmana karşı yapılan savaşlar vasıtasıyla anlatılıyor; ayrıca o her zaman mertlik gösterip galip geliyor. Bu rivayetlerin birinde şöyle bir olay anlatılıyor: Alp Ata (Alp, yiğit, kahraman, yılmaz anlamında. – A.B.) Ärsarı'nın, Teke'nin, Sarık'ın ve Yomut'un atasıymış. Onu İtbeçene (Peçenekler) boyundan olan bazı kişiler öldürmüş. Oğulları, atalarının intikamını almak için dūřmanı aramaya çıkmışlar. Atasının intikamını almak tam da Sarı'ya nasip olmuş. O zaman ona kahraman yiğit, er yiğit şeklinde değer vermişler ve sonra onun adı Ärsarı olmuştur.

Bu efsanede ve bu tür halk rivayetlerinde büyük Türkmen boylarının köklerinin bir olduğu, onların birbiriyle kardeş oldukları, bu yüzden Türkmen boylarının hepsinin çıkarlarının da ortak olduğu vurgulanıyor. Kendi tarafından oluşturulan efsaneler ve rivayetlerde toplum, kendi milletini bir bütün ve sınımsız bağlı ve güçlü bir halk olarak görmek istiyor. Genel olarak yukarıda anlatılan efsanede Ärsarı, dūřmanı ancak öz kardeşlerinin birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olması sayesinde yenebiliyor.

Diğer taraftan yukarıda anlatılan efsanenin [S-25] temel içeriği gerçekte tarihî olgulardan çok uzak değildir. Çünkü yukarıda sayılan Türkmen boylarının hepsi de Salırlardan gelmiştir. Bu meselede esasen iyi niyetlerle yoğrulan efsanelerin önemi büyüktür.

Türkmen boylarının bütünlüğu hakkındaki dūřünce, Salır Kazan'ın çocuklarıyla ilgili efsanelerin birinde daha da genişletiliyor. Orada řu olaylar anlatılıyor:

"İran'da, Turan'da Salır Kazan'ı meşhur pehlivan, güçlü ve akıllı birisi olarak tanırılar. Fakat onun ođlu olmamıştır. O Mekke'ye; Kâbe'ye ve Medine'ye gitmeyi, Hz. Muhammed'in kabrini ziyaret etmeyi aklına koyup yola dūřmüř. Böylece Hz. Muhammed'in mezarını ziyaret edip üç gece yatar ve üçüncü gece onun rüyasına peygamber girip ona evine dönmesini söyler. Bundan sonra Salır Kazan'ın ođlu olur. Ona Tekye Muhammed (Hz Muhammed'in yardımıyla doğan çocuk) diye ad verirler. Çok sonraları ise âdet olduğu üzere Türkmenlerde olduğu gibi onu sadece Tekye demeye başlarlar. Salır Kazan'ın ikinci oğlunun adı Sarı'dır. O ise kahraman bir yiğit olarak yetişmiştir. Bunun için de ona Ärsarı demeye başlamışlardır. Salır Kazan'ın bundan sonra da iki ođlu daha olmuştur. Onlara Yomut ve Sarık şeklinde ad konmuştur."

Bařka bir efsanede de kardeřlik dūřünçesi yine sürdürölmektedir. Tekye adının nereden geldiđi bařka bir řekilde izah edilmektedir. Orada genel olarak řöyle denilmektedir:

Salır Kazan'ın Sarık, Sarı ve Canmämmet adında üç ođlu oluyor. Günlerden bir gün Salır Kazan'ı İtbeçene (Peçenekler) öldürüyor. Oğulları atasının intikamını almaya karar veriyorlar. Burada Sarık ile Sarı baştan ayağa silahlanıyorlar. Canmämmet ise onlara yardım ediyor, yani "Tekye" veriyor. Sarı, dūřmanı bulup ondan atasının intikamını alıyor. Gösterdiđi kahramanlığı için onu bundan sonra Ärsarı diye, Canmämmet'i ise Tekye diye adlandırıyorlar. Tekye adı ise çok sonraları "Teke"ye dönüşüyor.

Ärsarı adının nereden geldiği hakkında Batı Türkmenistan'da yaygın efsanelerden birinde farklı bilgiler de veriliyor: Salır Kazan, Mangışlak'tan uzak bir yerde doğmuştur. Onun Yomut, [S-26] Sarıbay ve Sarık adlı üç tane ođlu olur. Salır Kazan'a, Kürtlerin hanının kızının meşhur pehlivanları çağırıp güreştirerek, kim yenerse kendisinin ona varacağı haberi ulaşıyor. Bu yarışa Salır Kazan da katılıyor. Çünkü Salır Kazan, o zamanın en güçlü pehlivanıdır. Böylece o kendi mülkünü ve halkını Caylıhan'a bırakıp yola dūřüyor. O, güreşte padişahın kızını yener ve onunla evlenir. O günlerde Salır Kazan'ın peşindeki dūřmanlar, onun evini talan edip kızını ise cariyeye olarak alıp götürürler.

Bu haberi işiten Salır Kazan, kızını bulmaya gider; düşmanları onu yakalayıp öldürürler.

Salır Kazan'ın bu Kürt kadından bir oğlu olur. Ona Tekemâmmet adını verirler. O büyür, güçlü bir adam olarak yetişir. Günlerden bir gün annesine babasını sorar. Annesi ise ona babasını düşmanların öldürdüğünü, onun kendi yurdunda başka oğullarının da olduğunu söyler. Bunu duyan Tekemâmmet Türkmenlerin arasına gelir. O, Mangışlak'taki toylarda büyük güreşlere katılır. Bir defasında ona Salır Kazan'ın büyük oğlu Yomut'la güreş tutmak nasip olur. Burada onların güreş tutuşlarının benzediğini, güçlerinin ise farklı olduğunu hissederler. Böylece onlar tanışırlar ve kardeş olduklarını anlarlar.

Sonunda üç kardeş –Yomut, Sarı, Tekemâmmet birleşip, babalarının intikamını alıp, kız kardeşlerini ise düşmandan kurtarmak için yola çıkarlar. Onlar kız kardeşlerini arayıp bulurlar; fakat o kız vatanına bu kadar zaman sonra dönmenin yakışık almayacağını düşünür. Onun tavsiyesiyle üç kardeşi düşmanın diğer karısından olan kızını alıp giderler. Böylece Yomut evine dönüp gelir. Sarı ile Tekemâmmet ise babalarının intikamını alıp dönerler. Bu sırada Sarı kahramanlık gösterdiği için Ärsarı adı kendisine layık görülür.

Soylar Kardeş Oluyorlar

Rivayetlerin bazılarında Ärsarı boyunun ayrı ayrı uruklardan oluştuğu hakkında da bilgi veriliyor. Örnek olarak, Ärsarıların Olam kolunun [S-27] türeyişi hakkında halk rivayetlerinin birinde şöyle bir olay anlatılıyor: Bir defa Ärsarıbaba halkı toplayıp büyük toy vermiş. Toya yalnızca hemşerileri değil, uzak ülkelerden de misafirler gelmiş. Ärsarıbaba'nın oğulları ve torunları çok fazlamış. Onların hepsi toya katılmış. Onların arasında bir genç yiğit, çevikliği, kabiliyeti, becerikliliği, tevazu ve edebiyetle diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu yiğidin hâl ve tavırlarını gözlemleyen misafirlerden biri Ärsarıbaba'ya “Bu oğlan neyiniz olur? diye sorar. Burada Ärsarıbaba misafire “Olam bizim oğlumuz (o da bizim oğlumuzdur)”¹ diye cevap verir. O günden itibaren onu Olam diye adlandırmışlardır. Ondan dünyaya gelen çocuklara ise “Oamlar” adı kalmıştır.

Halk rivayetlerinin böyleleri tarihi kendilerine özgü şekilde yansıttıkları için dikkati üzerlerine çekerler. Onların temelinde ise kısmen gerçekler yatmaktadır. Türkmenlerde iyi insanları veya çok hoşlarına giden kişileri “kendi adamımız” ya da “Olam bizim oğlumuz.” demek eski zamanlardan beri vardır. Yukarıda anlatılan rivayetteki “Olam” “ol-da” sözcüğü “kendisine dâhil etmek”, “kendisine ait olmak”, “Oğullarımızdan biri sayıyoruz.”, “Oğlumuz yerine koyarız.” anlamlarını veriyor.

Bazı kaynaklar surh ulamları-da Ärsarılara dışarıdan katılan bu 25 uruğun biri olarak hesaplıyor. Fakat onlar kökenlerini Ärsarı olarak kabul ediyorlar. Onların adı da sonradan “Olam” şeklinde kullanılmaya başlanmıştır.

Türkmen halkı, boylarının saflığına özel bir ihtimam gösteren halk olma özelliğini korumaktadır. Özellikle oğul ve kız evlendirme meselesinde birbirini aşağılamadan, kimin kiminle kan bağı olduğunu araştırırlar. Ärsarılar ise birbirlerine kenetlenmiş halde yaşadıkları için eski zamanlardan beri saflığını korumuş Türkmen boylarından biridir.

Halk arasında Yemreliler, Ärsarıların yeğenleridir diye bir rivayet vardır. Ärsarıların bu hesabı tutmuş olmaları muhtemeldir. Bu konudaki rivayetlerden birinde şu bilgi veriliyor: Âlim

¹ Aktaranın sözü: Olam (<ol hem) “o da”. “ol” 3. teklik şahıs zamirinin “hem” edatıyla birleşmesi ve edatın ünlüsünün ses uyumuna uyması neticesinde oluşmuştur.

A. Cıkıyev, “Orta Asırlar Zamanında Türkmen Halkının Türeyişinin ve Şekillenmesinin Üzerine Notlar” adlı eserinde bu rivayeti çok yerinde kullanmıştır.

[S-28] Söylediklerine göre Yemrelilerin tire başı ve lideri Emir Ali Kör adlı biridir. Bu gariban adam, Ärsarı Bay’ın hizmetinde çalışmış, topraklarını sürmüştür. Ärsarı Bay ise hizmetleri için onu evlendirmeye söz vermiştir. Ama nedendir bilinmez vaktinde evlendirememiştir. Emir Ali ise onu beklemeyip Ärsarı Bay’ın kızını alıp kaçmış, çöle gitmiştir. Daha sonra onların oğlu olunca adını Gumlı koymuşlardır. Ärsarı Bay kızını alıp giden kaçağın çölde yaşadığını başkalarından öğrenip onların üstüne adamlarını göndermiştir. Emir Ali bunu haber alıp “Çöl beni gizleyemez, şimdi dağlık bir yere gitmesem olmaz.” deyip Dehistan’a gitmiş. Orada doğan oğluna da Dağlı adını koymuştur. Buradan yola çıkarak, Yemrelilerin Gumlı ve Dağlı boylarının kökü Emir Ali Kör’ün oğullarından başlar, şeklinde bir söylenti vardır. Bu yönden Ärsarılar, Yemrelilerin dayısı olarak hesap ediliyormuş.

Öyleyse araya giren anlaşmazlığın sebebinin Ärsarı Bay’ın kızının kendisinin rızası ile alınmayıp kaçırılması, bundan dolayı tire başının darılması ve sonradan aranının açılması ilişkileri bitirmiş olabilir. Çünkü bu iki boyun arasında değil akrabalık ilişkisi normal bir ilişki dahi görülmemektedir. Bu iki boy, ayrı ve birbirine yabancı boylar gibi görünmektedirler.

Bu olayın -A. Cıkıyev’in de belirttiği gibi- Ärsarıların Balkan bölgesinde yaşadığı zamanlarda olduğu tahmin ediliyor¹.

Türkmen boylarının, bununla birlikte Ärsarılar’ın tarihinde onların konup göçtükleri yerler, henüz tam olarak araştırılmamış konulardan biridir. Türkmen boyları şu anki yerleşik hayata geçinceye kadar çok fazla yere göçmüşlerdir. Aynı şekilde Ärsarı tirelerinin esas grubu şimdiki Lebap boyunda yerleşik hayata geçinceye kadar uzun yol geçmişlerdir.

Balkan çevresindeki Ärsarılar daha 16. asırlarda Salır boyuyla birleşerek büyük siyasi güce dönüşmüşlerdir. Aslında onlar bir dönem Balkan’a hükmetmişler, oranın kaynaklarının, avlanma yerlerinin, değerli kuş yuvalarının Ärsarılar’a [S-29] ait olduğu düşünülmüştür. Ebu’l Gazi, eserinde bu mülkiyet ile ilgili bir rivayeti aktarıyor:

Horasan Han’ı Koma Bey, Ärsarıbaba’yı öldürüp onun kızı Mama’yı zorla alıp gitmiş fakat ondan çocuğu olmamıştır. O, Mama’nın kardeşlerine gelip onu götürmeleri için haber göndermiştir. Kardeşleriye gurur meselesi yapıp kendileri gitmeyip Karaca Mergen adlı bir adamı göndermişlerdir. Burada düşmanın da mertliğine değer vermek gerekir. Koma Bey, Mama’yı hediyeler vererek yolcu etmiştir. Yanına da ona hizmet etmesi için ailesi olan bir köle vermiştir. Ärsarı yurduna geldikten sonra köle ve onun karısı ölmüş, onlardan geriye Hıdır, Ali, İgbek, Kaşga adlı oğulları ve iki kızı kalmıştır. Mama, Ärsarıbaba gibi mert bir adamın çocuğu oldukları için onları kölelikten azat etmiştir. Onlar Ärsarıların arasında eşit haklara sahip olup yaşamlarına devam etmişlerdir.

Ebu’l Gazi’nin bahsettiği Karaevliler, Mama’nın kölesinin dördüncü oğlu Kaşga’nın akrabaları olmalıdır. Karaevliler, zamanında güçlü bir halk olup bir zamanlar Düyeciler onlara bağlı yaşamışlardır. Ama zaman geçtikçe Düyeciler güçlenmiş, Karaevliler onların hizmetine girmiştir. Fakir düşen Karaevliler yardım talebiyle Ärsarılar’a başvurmuşlar. Ebu’l Gazi’nin söylediğine göre Ärsarı yaşlıları toplanıp “Büyük Balkan’da bizim yaşlı atamız Ärsarı Bay tarafından satın alınan altı akan pınar, on doğan ve sekiz balaban kuş yuvası, küçük Balkan’da ise dört doğan ve altı balaban kuş yuvası var. Bunları size veriyoruz. Siz bu topraklardan

¹ Cıkıyev A. age, s. 104.

aldığımız tahılların yarısını; her yıl on büyük, dört ana doğan; on sekiz büyük, altı yavru balaban ve iki bin yük kamış verirsiniz.” demişlerdir¹.

Karaevliler, uzun yıllar boyunca bu şartla Balkan etraflarında yaşamıştır. Onlara Dağ Sakarı da denilmiştir. Ebu'l Gazi “Sakar ile Kaşga'nın manası aynıdır. Sakarlar Kaşga'nın soyundandır.” diye yazmıştır.

16. yüzyılda Ärsarılar diğer Dış Salırlar içindeki en büyük boy sayılmıştır. Dış Salırlara mensup diğer boylardan olan Tekeler, Yomutlar ve Sarıklar sayı yönünden Ärsarıların yarısına kadar bile yoktur. [S-30] Bu, o dönemlerde onların esas bölümünün Balkan etraflarında yaşadıklarını göstermektedir. Durumun öyle olduğuna şu olay delil olarak getirilebilir:

16. yüzyılın yirmili yıllarında Ürgenç Han'ı Sufyan'ın döneminde Balkanda yaşayan Ärsarılar'a büyük vergi yüklenmiştir. Hanın vergi tahsildarları her yıl o vergiyi vermeyenlerden zorla alıyorlarmış. Ärsarılar bu duruma dayanamayıp Han'ın vergi toplamaya gelen kırk tahsildarını öldürmüşler. Bu nedenle Sufyan Han, Ärsarıların üstüne ordu göndermiş, Ärsarılar çok sayıdaki han ordusunun karşısında duramayıp. Balkandan üç günlük mesafeye kaçmaya mecbur kalmışlardır. Horasan Salırları da Ärsarılara yardıma gelmiş ama hanın ordusunu yenememişlerdir. Çölde susuzluk koşullarından dolayı Ärsarı yaşlıları Sufyan Han'ın küçük kardeşinden özür dilemek zorunda kalmışlar. O çarpışmada Ärsarılar büyük kayba uğramış, mal mülkleri talan edilmiştir. Tarihî malumatlarda Hanın ordusunun ganimetleri alıp götürmesi büyük bir sorun oldu diye belirtilmektedir. Sufyan Han, öldürülen tahsildarları için kırk bin koyun verilmesini talep etmiştir. Bu yüzden Ärsarılara 16 bin, Horasan Salırlarına 16 bin koyun, Teke ve Yomut Sarıklarına ise toplamda 8 bin koyun vergisi çıkarılmıştır. Bu da Balkanda Ärsarıların diğer Dış Salır boylarından sayıca iki katı fazla olduklarını göstermektedir.

16. yüzyılın ikinci yarısında Uzboyun suyunun kesilmesi Sarıkamış'tan Balkan'a kadar olan bölgedeki Türkmen boylarını telaşlandırmıştır. Onlar başka yerlere göçmeye mecbur kalmışlardır. Onların arasında Balkan Ärsarılarının büyük bir bölümü Üstyurt, Mangışlak civarlarına göçmeye mecbur kalmışlardır. O yıllarda Ärsarıların bir bölümünün Güney Türkmenistan üzerinden Lebap boyuna göçmüş olmaları da muhtemeldir. Ama 16. yüzyılın sonlarında Ärsarıların büyük bölümünün Güney ve Kuzey Mangışlak'ta ortaya çıktıkları şüphesizdir. Onlar Kuzeyde Düyp-Garagan'ın etrafında Salırlar ve Abdallarla temas halinde yaşamışlardır. Güneyde Kendirli körfezinin kıyılarında balıkçılıkla geçiniyorlarmış. Bilgilere göre, Ärsarılar Mangışlak kıyılarının ilk Türkmen balıkçıları olarak sayılmaktaymış.

[S-31] D. Livkin 19. yüzyılın sonlarında Mangışlak'da, aynı zamanda kendirli körfezi kıyılarında Türkmen balıkçılarıyla karşılaştığında onlar kendilerinden üç asır önce burada balıkçılık yapan Ärsarıları anlatıp onların oltalarının ağaçtan, kayık ve yelkenlerinin keçeden olduğu hakkında bilgi vermişlerdir².

Türkmenler Hive Mücadelesinde

Birbirine komşu halkların tarihlerini birbirinden bağımsız olarak öğrenmek asla mümkün değildir. Çünkü onları birbirleriyle ilişkilendiren tarihî olaylar umumi değere sahiptirler. Kader onların birçok durumda birbirleriyle ilişkide kalmalarını sağlamıştır.

Mangışlak Türkmenlerinin tarihi de Hive Hanlığının tarihinin sayfalarıyla bağlantılıdır. Aynı şekilde bu yurdun tarihine Nogaylar ve Kalmuklar da önemli derecede tesir etmişlerdir.

¹ Ebu'l Gazi, age, s. 77-78.

² Livkin D. *Balık ve Fok Avcılığı*. Sankt Petersburg, 1902, s. 75.

Mangışlak'ta Nogaylar rahatsızlık veriyorken, Kalmuklar girdiklerinde ve Hive'de taht uğrunda savaş devam ederken Ärsarılar çoktan buraya yerleşmişlerdi.

Hive'de 16. yüzyılın doksanlı yıllarından 1602 yılına kadar Hacam Han hanlık yapmıştır. Onun vefatından sonra oğlu Arap Muhammed tahta geçmiştir. Hive Hanlığında o güne kadar olan en çalkantılı dönem onun devridir. Taht uğrunda Özbek boyları olan Çingizidler ile Naymanlar kendi aralarında mücadele ediyorlardı. Arap Muhammed'in Çingizid eşinden Ebu'l Gazi, İsfendiyar; Nayman eşinden ise Habaş ve İbars adlı oğulları vardı. Boylar arasındaki savaş onlara da tesir etmişti. Habaş ve İbars Arap Muhammed'den hoşnut olmadıkları için, tahtı ele geçirmenin peşine düşmüşlerdi. Bu savaş 5 yıl sürmüştür.

Onlar, Arap Muhammed'i yakalayıp, gözlerini oyarak öldürmüştür. Babasının tarafında olan Ebu'l Gazi Buhara'ya, İsfendiyar ise yurdunu bırakıp İran'a gitmek zorunda kalmıştır.

İsfendiyar, İran Şah'ı Abbas'ın verdiği tavsiyelere uyarak 1622 yılında kardeşlerinden tahtı [S-32] almak için vatanına dönmüştür. Ona bu seferinde Horasan ve Balkan Türkmenlerinin de az çok yardım etmiş olmaları mümkün. Fakat İsfendiyar yenilgiye uğrayıp Mangışlak'a kaçmaya mecbur kalmıştır. O, Mangışlak Türkmenlerinden ibaret olan 3000 kişilik ordu toplayıp ikinci seferinde tahtı almıştır.

Konu bu Mangışlak Türkmenleri hakkındadır. "Onlar kimdir?" sorusu tarihin sayfalarında da yer almaktadır.

16. yüzyılın ikinci yarısındaki Mangışlak Türkmenleri, Esen ili boylarından olan Çovdurlardan, İgdirdlerden, Abdallardan, Bozacılardan, Buruncıklardan, Salırlardan ve Ärsarılardan ibarettir. Onlar Düyp-Garagan'dan Kendirliye kadar olan aralıkta bulunmaktaydılar. 16. yüzyılda Mangışlak'ta Nogayların ortaya çıkması, sonra da Kalmukların onlara baskı yaparak çıkarması, Bozacı yarım adasının kuzeyini sahiplenmesi Mangışlaklıların büyük bölümünün oradan göçmesine sebep olmuştur. 16. yüzyılın sonlarında Mangışlak'tan Tatarlar tarafından kovularak çıkarılan Ärsarıların bir bölümü Özboyun Kuzey bölgesine ulaşmışlardır.

Görüldüğü üzere 16. yüzyıl sonlarında Kuzeybatı Türkmenistan'da karışık bir durum ortaya çıkmıştır. Uzboy kesilince Ärsarıların bir bölümü, çok sayıda diğer Türkmenler ile Mangışlak'a doğru göçerken başka bir grubu Nogaylardan kaçıp Mangışlak'tan uzağa göçmüştür. Ama Mangışlak'ın kenarında bulunan Esen ilinin boyları da Salırlar da Ärsarılar da göçebe gibidirler. Deniz kıyısından uzakta konargöçer hâldeki hayvan sahipleri Mangışlak'tan çekilip Ürgenç'in ve Vezir'in¹ etrafına toplanmışlardır.

İsfendiyar, Mangışlak yarım adasına gelmeden önce Ürgenç'in ve Vezir'in yakınlarındaki Mangışlaklılardan büyük ordu toplamıştır. Bu ordu içerisinde Salırlar da Esen ili boyları da silelim Ärsarılar da vardı.

Saraylarda her zaman mücadeleler olur. İsfendiyar'ın tahtı [S-33] ele geçirmesi ve öz kardeşleri olan Habaş'ı ve İbars'ı öldürmesiyle Hive sarayı bir daha huzura kavuşmadı. Buhara'da bulunan Ebu'l Gazi de hanlıktan ümitliydi; o İsfendiyar'a karşı çıkmaya, taht uğrundaki savaşını sürdürmeye hazırlanıyordu. Tahtı alıp İsfendiyar'a veren Türkmenlerin arasında da birlik yoktu. Ärsarılar destekleyeceğini haber verip Ebu'l Gazi'yi Hive'ye çağırdılar. İsfendiyar, Ärsarılar ile ortaya çıkan fikir ayrılığı yüzünden Hive'yi terk edip

¹ Vezir — orta asırlarda Özbek hanlığının merkezi şehridir. Bu şehir Kuzey-Batı Türkmenistan'da bulunmaktadır. Şehrin yıkıntıları günümüzde "Dev Kesen" diye adlandırılmaktadır. 17. yüzyılın başlarında susuzluk yüzünden terk edilmiş kale. Özbek Hanları 19. yüzyıla kadar buraya ziyarete gelirmiş.

Hazarasp'a gitmeye mecbur kaldı. Ebu'l Gazi ise kendisini çağırın Ārsarılar'ın desteğiyle İsfendiyar'ı yenip Hive'ye gelip yerleşti. Ebu'l Gazi'nin kitabında bu konu hakkında "kardeşi ile barıştığını" yazmaktadır.

Tarihî kaynaklarda "İsfendiyar'a han tahtı alıp veren Türkmenlerin büyük çoğunluğu Salırlardır." şeklindeki bilgilere çok sık rastlanmaktadır. Ama Ārsarı grubunun İsfendiyar'ı Hazarasp'a gitmeye mecbur bırakmaları ve Ebu'l Gazi'nin üstün gelmesini sağlamaları onların küçük bir güç olmadıklarına delalet etmektedir. İsfendiyar, Hive'nin ve Hive Türkmenlerinin Ebu'l Gazi'ye tabi oldukları konusunu kabullenmiştir. Onlar birlikte seferlere de katılmışlardır. Ama bir yurttan iki hanın olması mümkün değildir.

İsfendiyar, Horasan isyanından sonra, fırsattan yararlanıp Ebu'l Gazi'yi İran Şahına teslim etmişti. Bu nedenle de Ebu'l Gazi on yıl İran'ın elinde kalmıştır. O, 1640 yılında esirlikten kurtulup gelirken Durun'un yanındaki Mehin obasında (şimdiki Baherden'in etrafında) Ārsarıların Gızılayak boyu ile bir yıl yaşamıştır. Onların anlattıklarına göre, tahminen 1637 yılında Ārsarıların on grubu Kalmuklardan kaçıp Mangışlak'tan çıkıp dönmüşlerdi. Bu olay 17. yüzyılda Mangışlak'taki Ārsarılar'ın Doğu'ya doğru hareketinin devamıdır. Ama bu olaya kadar Ārsarılar'ın esas grubu Mangışlak'ta ve Hive'de yaşamlarını devam ettiriyorlardı. Hive'de İsfendiyar'ın son on yıl hanlık ettiği süreçte hâkimiyet gerçekte Türkmenlerin elinde gibidir. Yurdu onlar idare ediyorlardı. Bu Türkmenlerin esas çoğunluğu Salırlar, Ārsarılar ve Çovdurlardı.

Ebu'l Gazi, Durun'dan sonra Balkan'da ve Mangışlak'da yaşamıştı. 1641 yılında Aral Özbekleri Ebu'l Gazi'yi [S-34] Mangışlak'tan almış ve dönüp kendilerine han yapmışlardı. Yarım yıl sonra İsfendiyar Han ölmüş, Hive hansız kaldığında ise Türkmenler Hanlığı Ebu'l Gazi'ye vermeyip, yurdu idare etmeye devam etmişlerdir. 1645 yılında hanlığı ele geçiren Ebu'l Gazi'nin Türkmenlere olan düşmanca bakışı çok keskinleşmişti. Ebu'l Gazi'nin Türkmenlere olan düşmanlığı oç alma prensibine dayanıyordu. O, Hive Hanlığının tüm tarihi boyunca Türkmenlere en çok eziyet eden ve öldüren kişidir. Bu durumda, son on yılda İsfendiyar'ın çevresinde toplanıp yaşayan Türkmenler başka taraflara dağılmaya mecbur olmuşlardır. Aynı şekilde Ārsarılar da iki tarafa Mangışlak'a ve Lebab boyuna göçmüştür. Ebu'l Gazi, bu Türkmenlerin ardından yetişip onları katletmiştir. Hanlığının ilk yıllarında Hazarasp'ın çevresinde bulunan Türkmenleri toya çağırıp hiçbir şeyden habersiz ve çaresiz insanları hainlik yaparak öldürmüştür.

Verilen bilgilere göre, burada 2000'den fazla masum Türkmen öldürülmüştür. Bu Türkmenlerin boyları hakkında tarihî kaynaklarda bir bilgiye ulaşamamıştır; fakat durumdan anlaşıldığına göre onların Ārsarılar olması da muhtemeldir. Güneye göçen Türkmenleri Tecen'de, Bamı'da ve Börme'de katletmiştir. Sadece Mangışlak'a giden Türkmenlere hiçbir şey yapamamıştır. Çünkü bu Türkmenler Hive Hanına karşı Kalmuklarla güç birliği yapmışlardı. Ebu'l Gazi Han bu Türkmenlerin kendisine teslim edilmesini Kalmuklardan istemiştir; fakat bu istek gerçekleşmemiştir.

17. yüzyılın ikinci yarısı Türkmen boylarının göçtüğü asıl dönemdir dersek yanlış olmaz. Ārsarılar'dan bu zamandan başlayıp 18. yüzyılın ortalarına kadar Mangışlak bölgesinden göçüp Balkan'da, Ahal'da geçici bir süre yerleşmiş, asıl grubu Lebab boyuna yerleşmişlerdir. Ama bu Ārsarıların Batı Türkmenistan'dan tamamen gittiklerini göstermemektedir. Onların farklı farklı gruplarını Balkan'da, Mangışlak'ta görmek mümkündür. Mangışlak'ın Kendirli körfezi kıyılarında 16. yüzyılda ortaya çıkan Ārsarılar, 19. yüzyılın başlarına kadar orada yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Küçük yüz Kazaklarının Mangışlak'a girişlerinin güçlenmesiyle birlikte Mangışlaklıların içeriye göçleri başlamıştır. O dönemde İgdiler, Kuzey Mangışlak'tan [S-35]

Kendirli körfezi kıyılarına doğru hareket edip Ärsarıları yerleştikleri yurtlarında sıkıştırarak çıkarmış; kısa bir süreliğine Karaboğaz bölgesine, sonra ise Güney Türkmen toprakları üzerinden Lebab'a boydaşlarının yanına kadar göçmeye mecbur etmişlerdir.

19. yüzyılın başında Mangışlak'ta yerleşik Ärsarılar da Salırlar da kalmamıştır. Orada yalnızca Esen halkının boylarıyla Hocalar kalmıştır. Ama 19. yüzyılın başında Hive Hanlığına Goñradlıları¹ göçmesiyle birlikte taht için yeni mücadeleler başlamıştır. Bu mücadelede yenilgiye uğrayan Çovdurlar, 1811 yılında Mangışlak'ın Kızılkum bölgesine göçmüşlerdir. Bunlardan 2300 çadırdan oluşan halk kendilerini Astrahan civarlarına göç ettirilmeleri için Rus imparatorluğuna ricada bulunmuşlardır. O zamanlar Mangışlak'ta ortaya çıkan 500 çadır Ärsarılar da kendilerinin Rus vatandaşlığına kabul edilip Çovdurlar ile Astrahan'a göç ettirilmeleri için talepte bulunmuşlardır². Fakat Türkmenlerin 200 çadırlık halktan fazlasının istekleri yerine getirilmemiştir, Ärsarılar ise bölükler halinde Amuderya boyuna göçmüştür.

Böylece Ärsarılar boy olarak 14. yüzyılda Salırlardan ayrılıp bu beş asrın devamında Balkan, Mangışlak, Hive çevresinde yaşayıp 19. yüzyılın ilk yarısında neredeyse tamamı Amurderya'nın orta akıntısına toplu halde yerleşmişlerdir. Batı Türkmenistan'da kalan az sayıda Ärsarılar, Yomut boylarına karışmışlardır. Krasnovodsk bölgesinde Ataları hiçbir zaman Lebab'a gitmemiş, Mangışlak'ta ve Balkan'da yaşayıp burada kalmış Ärsarı aileleri günümüzde de bulunmaktadır.

Lebab'a Doğru

Ärsarıların kaderi bütün Türkmen boylarının kaderiyle aynıdır. Bir halk bir yere ya da yurda belli bir senede gelmiştir dersek, gerçek dışı olur. Ärsarıların Lebab'a göçmeleri örnek bir durumdur. Bunu söylemek için bizim elimizde kesin bir kaynak bulunmamaktadır. Fakat Ärsarı yaşlılarının söylediklerine [S-36] göre "Ärsarıname" adlı el yazması vardır. Bu kitaptan alıntılara göre kendi zamanında varlıklı şöhretli kişiler de varmış. Bu önemli kaynak 20. yüzyılın başındaki göç döneminde ülkemizin sınırlarından çıkmıştır. Bu eserin Afganistandaki Ärsarılar arasında da çok anıldığı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Biz, artık bağımsızlığını kazanan Türkmen iline bu kitabın dönüp geleceğine inanıyoruz. Çünkü bazı tanınmış oryantalist âlimlerin kaybolup gitti dediği "Muinü'l Mürid" adlı eserin Türkiye'den vatanına dönmesi bizi çok gururlandırdı. Umarız ki "Ärsarıname"de yurduna dönsün.

Burada ikinci bir kaynağı da hatırlatalım. Halk arasında "Kurdu anarsan kurt gelir." (Gurt agzasañ gurt gelir.) diye güzel bir atasözü vardır. Bir şey dile düşerse, anılırsa bir yerden ortaya çıkması ihtimaldir. Lebablı çok görmüş geçirmiş yaşlıların söylediğine göre, Buhara emiri "İlname" adlı el yazması yazdırıp himayesinde yaşayan halklar hakkında sürekli bilgiler toplamıştır. Hangi kabilenin, hangi halkın nereye yerleştiği ve köklerinin nereden geldiği o el yazmasında beyan edilmiştir. Bu ilmi kaynak da henüz ilim camiası tarafından bilinmemektedir.

Tarih ilmi için kapalı kapılar şimdi açılmaya başladı. O demir kapıların açılmasının üstünden henüz çok vakit geçmedi. Doğrusunu söyleyecek olursak henüz açılmayan kapılar var. Zamanı gelince biz ilmî kaynaklar yönünden zenginleşecek ve millî tarihin boş kalan kısımları tamamlanacak.

¹ Aktaranın sözü: Goñrad: Bir Türkmen boyu.

² SKGA, *Tutanaklar, Kafkas Arkeoloji Komisyonunun Derlemeleri*, 5. c., s. 183.

Yeri gelmişken söyleyelim, böyle yazmalar Hive Hanlığında da olmuştur. Bizim tarihimize Munisiñ ve Agehiniñ el yazmalarından sadece Sovyet siyasetine yararlı olanları dâhil edilip kalanlarıyla “İşimiz yok!” ya da “İşiniz olmasın!” denilmiştir.

Ama güneş balçıkla sıvanmaz (Günüñ öñünü etek bilen yapıp bolmaz.) Ärsarıların Amuderya'nın orta akımında yerleştiklerine dair Türkmenin komutan şairi Seyid Nazar Seydi'nin çok ilginç dizeleri bulunmaktadır. Bilgilere göre, Lamma ve şimdiki Garabekevül ilçesinde oturan Ärsarının Garalar ve Bekevüller boylarının temsilcileri Buhara emiri Mir Haydar ile anlaşamayıp yurdunu terk edip gitmeye mecbur olduklarında şair şöyle demiştir:

[S-37]

<i>Yüz elli yıl vatan diyip gezildi,</i>	Yüz elli yıl vatan diyerek gezildi
<i>Ekinler ekildi, yaplar gazıldı,</i>	Ekinler ekildi, kanallar kazıldı
<i>Müñ iki yüz bir kem kırkda yazıldı,</i>	Bin iki yüz bir kem kırkta yazıldı
<i>Tarihün etseñiz hasap, hoş indi¹.</i>	Tarihini hesap etseniz, hoşça kal şimdi

Seneler ile ilgili burada da derin anlamlar var. Bu bizi yine, Ärsarıların Lebab'a doğru yöneldiği zaman derinlemesine araştırılmalı, şeklindeki düşünceye sevk ediyor.

Birkaç asırdan beri Ärsarılar, genel olarak şimdiki Lebab vilayetinin sınırları içerisinde yerleşmişlerdir. Ärsarılar şu an Kerki, Halaç, Karabekevül, Hocambaz, Sayat, Çarşañnı ilçelerinde büyük bir topluluk olarak yaşıyorlar. Ärsarılar, çoğunlukla Özbekistan'ın Buhara ve Surhanderya vilayetlerinde, Tacikistan'ın birkaç ilçesinde yaşıyorlar. Marı (Merv) ve Balkan vilayetlerinde de eskiden beri yaşamaktadırlar.

İran'ın üç vilayetinde, Afganistan'ın yedi vilayetinde eskiden beri yerleşmiş olan Ärsarılar çoktur. Bu boyların temsilcileriyle Türkiye'de de karşılaşmaktadır.

Ärsarıların ülkemiz sınırları dışında yaşayan temsilcileri de atalarının Balkan etraflarında ve Mangışlak yarım adasında yaşadıklarını biliyorlar. 1991 yılında Afganistan'dan Aşkabat'a gelen senatör Oraz Abdırahim eski devirlerde atalarının Mangışlak'ta yaşadıklarını, onları bu civardaki Kendirli körfezinin yakınındaki mezarlıklarda gömülmüş oldukları hakkında dedesinin anlattığı hikâyeleri andı.

Moğol işgalcilerinin saldırıları yüzünden Güney Türkmenistan başka yerlere göre, çok fazla tarumar edildi, ülke çok sıkıntı çekti. Bu ise Kuzey Türkmenistan'da ve Mangışlak'ta yaşayan boyların ön safa çıkmasına neden oldu. Onların 16. ve 18. yüzyıllar arasında güneye göçmeleri neticesinde Güneydeki Türkmen boyları Kuzey Türkmenleriyle birleştiler. Akademisyen A. A. Roslyakov bu konu üzerinde durarak şöyle yazıyor: “*Buna göre de, günümüz Tekeleri, Salırları ve Ärsarıları saf “Mangışlak” Türkmenleri sayılamaz; çünkü onların (etnik A.B.) bünyesi Güney Türkmenistan'ın nüfusuyla [S-38] uyum sağlayıp (karışıp) ileri derecede karmaşık bir hâl almıştır.*”²

Bizim düşüncemize göre, boyların bölgesel etnik saflığı hakkındaki mesele çok ihtiyatlı bir şekilde ele alınmalıdır. İnsan hayatındaki herhangi bir asimilasyon veya adaptasyon, onların ortaya çıkmasını ve ayrıca bölge konusunu inkâr edemez.

¹ Seydi. *Seçilmiş Eserler*. Aşkabat, 1976, s. 26.

² Haberler, Bilimler Akademisi Türkmenistan Şubesi Haberler, № 5, 1950, s. 18.

Ärsarılar çok fazla kollara ayrılan bir boydur. Bünyesinde 600'den fazla küçük kollar bulunmaktadır. Ärsarı boyuna sonradan kendilerini Ärsarı sayan yirmi beş uruk sonradan katılmıştır¹.

Bununla birlikte Ärsarıların arasında onların belli bir zamanda komşusu olan Türkmen boylarının da temsilcileri bulunmaktadır. Balkanlı, Mangışlaklı, Ürgençli, Garagumlu, Afkan, Gurama, Kazak, Acem, Karakoyunlu, Abdal, Mangıt, Vekil, Kenan, Kelte vb. Türkmenlerin aynı boyunun temsilcileridirler.

Şüphesiz diğer Türkmen boyları gibi Ärsarıların da etnik tarihinin çok doğru ve derinlemesine öğrenilmesi gereklidir. Ärsarılar konusunda öğrenilmesi gereken meselelerden biri de Ogurcık Alp'in şahsıdır.

Türkmenlerin Ahvali

Konunun başlarında edebiyatçılardan bazılarının Ogurcık Alp'i efsane Köroğlu'nun prototipi saymaya meyillerinin olduğunu belirtmiştik. Ärsarıbaba'nın ve onun halkının tarihiyle ilgilenip, bazı tarihi kaynakları inceleyip baktıktan sonra "Edebiyatçıların bu fikirlerinde gerçeklik payı olma ihtimali var." düşüncesi bizde de ortaya çıkıyor. Böyle dememizin bazı sebepleri var. Bilindiği üzere Ärsarıbaba'nın kökeni Salırlar'dan olan Ogurcık Alp'e dayanıyor. Ogurcık Alp'in atasına da Kara Gazı Bey ya da Kara Han deniliyor.

Burada biz Ogurcık ya da Ugurcık Alp ile meşhur Köroğlu'nun kendi halkını ve vatanını düşmana karşı korumak uğruna yaptığı kahramanca hareketlerdeki bazı epizotların veya genel benzerliklerinin [S-39] incelenmesini göz önünde tutmuyoruz. Bu tarihçilerin ve edebiyatçıların gelecekte ayrıntılı araştırmaları gereken konulardan birisi olsa gerek. Bu yüzden biz sözümüzün sonunda okuyucunun dikkatini Türkmen Klasik Edebiyatı'nın 18. yüzyılda yaşamış olan ünlü temsilcisi Şeydayî'nin eserindeki bir tarihî şiire çekmek istiyoruz. Bilindiği üzere Şeydayî, Türkmenlerin Salır boyunun Kıçıaga kolunun Arslan ya da Yeyke urugundandır. Şeydayî, tahminen 1730-1800 yılları arasında yaşamıştır. Şair "Türkmenler'in Ahvali" adlı bu tarihi şiirinde halkımızın başından geçen büyük siyasi olaylar hakkındaki bilgileri kısa ve ustalıkla veriyor. Şiirdeki:

Körhan oğlu Ugurcık alp,

Korhan oğlu Ugurcık Alp

Gırdı² Türk ilin at salıp,

Kırdı Türk ilini at salıp

Göroğlu oña at galıp,

Köroğlu ona nam kalıp

Paç alıp geçdi sag-solı.

Baç alıp geçti sağı solu.

şeklindeki satırlar dikkati özellikle çekiyor. Şairin bu satırları Ugurcık Alp'in Köroğlu'nun prototipi olduğu konusundaki fikirleri bir kez daha tasdik etmektedir.

Şeydayî, Oğuz boylarının bir zamanlar büyük şöhrete sahip olduklarını anıp halkımızın kahramanca geçmişiyle övünüyor ve son dönemlerde Türkmen halkının durumunun kötüye gitmesine çok üzülüyor. Şairin lirik şiirinin ve de "Gül Senüber" destanının bundan 14 yıl önce

¹ Karpov G. İ. *Türkmen Boylarının Birleşmesi Hakkında Elyazması*. Aşhabad, Bilimler Akademisi Türkmenistan Şubesi, 1941.

² Aktaranın sözü: Başka kaynaklarda "gezdi" şeklinde geçmektedir:

Körhan oğly Ugurjuk alp,

Gezdi Türk ilin at salıp,

Görogly aña at galyp,

Paç alyp geçdi sagy-soly.

Arne Goli, *Görogly, Türkmen Halkynyň Gahrymançylykly Dessany*. Sweden, 2012. s. 16.

basıldığı, onu günümüzde bulmak zor olduğu ve ayrıca “Türkmenlerin Ahvali” adlı şiirin konumuzla doğrudan bağlantısı olduğu için, şiirin tamamını çalışmamızda okuyuculara sunmayı uygun gördük.

Yandakdan pes, dagdan belent, Deve dikeninden alçak, dağdan yüksek,
Boldı türkmeniñ ahvalı. Oldu Türkmen’in ahvalı
Ayak astında oba-kent, Ayakaltında obalar köyler
Oldı türkmeniñ düyp yolu. Oldu Türkmen’in asıl yolu

Ey, yumrulmuş köne dünya! Ey yamulmuş köhne dünya!
Kimler saña boldı eye? Kimler oldu sahip sana?
Geçen günüm diye-diye, Geçmiş günüm diye diye,
Ağlamak türkmeniñ halı. Ağlamak Türkmen’in hali

[S-40]

Bir sallançak – dokuz oğlan, Bir salıncak, dokuz oğlan,
Müñdi, düşdi, geçdi dövrän, Bindı, indi, geçti devran,
Köne dünya soñı veyran, Köhne dünya sonu viran,
Çına meñzär mekri-alı. Gerçeğe benzer hilesi alı.

Kırk şäherden hıraç aldı, Kırk şehirden haraç aldı,
Oğuz ili äleme doldı, Oğuz ili âleme doldu,
Çoh dövrän geldi, sovuldu, Çok deran geldi, savuldu,
Kanı onuñ däbi, yolu? Hani onun geleneği, yolu.

Körhan oğlı Ugurcık alp, Korhan oğlu Ugırcık Alp
Gırdı Türk ilin at salıp, Kırdı Türk ilini at salıp
Göroğlı oña at galıp, Köroğlu ona nam kalıp
Paç alıp geçdi sag-solı. Baç alıp geçti sağı solu

Doğlup ikinci Ugurcık, Doğup ikinci Ugırcık,
Yada satılandır bir çak, Yabancıya satılmıştır bir süre,
Dövrän dolanyandır her çak, Devran döner, her çağ,
Düzlener türkmeniñ halı! Düzelir Türkmen’in hali.

Gel, Şeydayı, könlüñ alda, Gel, Şeydayı gönlünü kandır,
Yalan söz çıkıp her dilde, Yalan söz çıkmış her dilde,
Her bela bolsa görelde, Her bela olsa ders,
Bulandırdı biziñ ili¹. Karıştırdı bizim ili.

Gördüğümüz üzere şiirde Türkmenin geçmişteki durumunun deve dikeninden de alçak olduğu için yerinme, bazen de dağdan bile yüksek, şanlı şöhretli olduğu için övünme duygusu güçlü. Şairin “Bir salıncak dokuz oğlan; bindi, indi, geçti devran.” şeklindeki satırlarının ardında büyük tarihî olayların yattığı görülüyor. Şeydayı, Ugurcık Alp’ten sonra yine bir Ugurcık’ın doğduğunu söylüyor. Fakat onun kendisini düşmana satmasına ve döneğe olmasına çok üzülüyor.

Şeydayi’nin:

Dövrän dolanyandır her çak, Devran döner, her çağ,
Düzlener türkmeniñ halı! Düzelir Türkmen’in hâli.

şeklindeki satırları onun ileri görüşlü biri olduğunu anlatıyor. Öyleyse biz bağımsızlığımızı alan Türkmenistan’da şairin sabırla beklememizi [S-41] vasiyet ettiği zamana ayak basmış olmamız mümkün. Biz şimdi Türkmen’in halinin tamamen düzeleceğine inanıyoruz.

Bu düşünürün Ugurcık hakkında verdiği bilgiler; edebiyatçılar, tarihçiler tarafından bilimsel yöntemlerle araştırması gereken konular.

Ärsarıbaba ve onun halkı hakkındaki sohbetimizi tamamlarken bu sohbetimizin tarihimizdeki bu konuyu ayrıntılı araştırmak açısından başlangıç olmasını ümit ediyoruz.

Söz Sonu

[S-42] Türkmenlerin millî tarihî sayfalarının yeni yeni şahsiyetlerle zenginleşeceğine hiç şüphemiz yok. Çünkü bağımsızlığını kazanan Türkmenistan’ın tarihini ayrıntılı öğrenilmesi o halkın ruhi durumunu idrak etmeye fayda sağlar.

Geçmişe hürmet göstermezsek, bu yiğitlerin geçtiği yolu bilmezsek, geleceği anlamak kolay olmasa gerek. İşte onların en başında bulunan Ärsarıbaba’yı andık, hatırladık. Fakat bu çok büyük zat hakkında düşüncemizin ne desek yetersiz kalacağımızı yine bir kez daha hatırlatmalıyız. Ama onun ile ilgili konularla önceden de ilgilenildiğini, tarih ilminin onu araştırmayı denediğini unutamayız. Bu konuda bir âlimle olan sohbeti olduğu gibi aktarmak istiyoruz.

Moskovalı bilim adamları Ärsarıbaba’nın naaşını incelemek için, özel olarak ilmî sefer tertip edip genç bir Türkmen âlimini de yanlarına alarak Aşkabat’tan Tüver’e doğru yola çıkmışlardır. O zamanki genç, şimdi Türkmenistan’da tanınmış olan âlimimiz, bu durumdan şöyle bahsediyor:

“Ben Tüver etrafında doğup büyüdüğüm için, Ärsarıbaba hakkında duyduğum şeyler de çoktu, bu mezarlığın kudreti hakkındaki rivayetleri de biliyordum. Ama şimdi bu yüce insanın kabrine ziyarete değil de, başka niyetle gittiğim aklıma geldiğinde bir yolunu bulup yoldan dönme fikri aklıma geldi. Birden yeni bir fikir daha aklıma geldi. Eğer biz onu ilmi yönden araştırırsak, onun hakkındaki bazı gerçekleri halka ulaştırabilsek, Ärsarıbaba’ya iyilik etmiş oluruz. Bu da sevap sayılır. İşte bu son fikir üstün gelip, ben araştırma grubuyla Töver’e gittim. Dünyaca ünlü âlim öne düşüp işleri [S-43]

¹ Şeydaî. Lirik. «Gül-Senuber». «Ilım», Aşkabat, 1978, s. 40-41.

planlıyordu, ben ise içimden dua ediyordum. Ārsarıbaba'dan özür diliyordum. Ama çalışmaya başladığımda duramadım elime tüfeğimi alıp, ava çıktım. Şefimiz arkamdan gelip "Kardeşim ben seni anlıyorum, sen tepenin üstüne çık da, orada nöbetçi olarak bekle." dedi, ben de öyle yaptım. İşte bizim bu seferimiz Ārsarıbaba'nın savaşta vefat ettiğini, onun kafasına ok saplandığını, göğsüne aldığı kılıç darbesiyle öldürüldüğünü ortaya çıkardı. Biz Ebu'l Gazi'nin "Şecere-i Terakime" adlı eserinde geçen Ārsarıbaba'nın öldürülüşü ile ilgili bilgilerini kabul ettik."

Bu büyük çalışmayı teşkil eden, Ārsarıbaba ile ilgili tarihin bir parçasını netleştiren bilim adamlarına minnettarız.

Bizim tarihimizi aydınlatmak için yola çıkan kişinin yolu daima açık olur diye bir inancımız var. Başka kitaplar da yazılır, halkın çoğunluğu onları büyük ilgiyle okur. Fakat Türkmen tarihinin bir özelliği var. Asırlar boyu merkezî bir devleti olmayan halkımızın geçmişi boy ve kabilelerle bağlantılıdır. Tarihî bakış açısıyla onu betimlemeden halka izah edemeyiz. Ama bu sayfalar ve ortaya çıkacak çalışmalar tüm Türkmenlerin dağınıkken çektiği acıları açıkça göstermelidir.

Türkmenlerin dağınıklıktan gördükleri acıları vatansever şair Mahtumkulu:

<i>Bazarım sovuldu, harıdım galdı,</i>	Pazarım dağıldı, mallarım kaldı,
<i>Dükânım eyesiz galdı, neyläyin,</i>	Dükânım sahipsiz kaldı
<i>Binasın dargatdı, garakçı doldı,</i>	neyleyim,
<i>Barçasın düyrleyip aldı, neyläyin.</i>	Binasını dağıttı, talancı doldu,
	Tamamını dürüp aldı neyleyim.

<i>... Yurtlar veyran boldı, zından yurt boldı,</i>	...Yurtalar viran oldu, zından yurt oldu,
<i>Şum pelek leşgerin saldı, neyläyin.</i>	Kötü felek ordusunu yolladı ne eyleyeyim
<i>... Dagdan aşıp, gızılbaşñ ordası,</i>	Dağı aşıp Kızılbaşın ordusu,
<i>Gözel ilim veyran kıldı, neyläyin¹.</i>	Güzel ilimi viran etti neyleyim.

Şeklinde tasvir ederken, yine bir şiirinde:

<i>Türkmenler baglasa bir yere bili,</i>	Türkmenler bağlasa bir yere beli,
<i>Gurudar Gulzumı, deryayı-nili,</i>	Kurudur Kulzümü, derya-i nili,
[S-44]	
<i>Teke, Yomut, Gökleñ, Yazır, Alili</i>	Teke, Yomut, Gökleñ, Yazır, Alili,
<i>Bir dövläte gulluk etsek başımız².</i>	Bir devlete hizmet etsek beşimiz.

Birleşmiş, kuvvetli Türkmen devletini arzu etmiştir.

¹ Magtımgu. *Seçilmiş Eserler*. Aşgabat, 1983, s. 144.

² Age, 123-nci s.

Mahtumkulu'nun ve onun çağdaşlarının arzularının meyvesi olan bağımsız, özgür, bahtiyar Türkmenistan'ın parlak geleceği hususunda tasalanmak her bir Türkmen'in de borcu olmalıdır.

Kaynakça

- Akalın, Ş. H., Toparlı, R., Gözaydın, N., Zülfikar, H., Argunşah, M., Demir, N., Aksu, B. T. ve Gültekin, B. (2011). **Türkçe Sözlük** (11 b.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Arazkuliyev, S., Ataniyazov, S., Berdiyev, R. ve Saparova, G. (1977). **Türkmen Diliniň Gısgaça Dialektologiya Sözlügi**. Aşkabat: Ilm.
- Azimov, P. ve Çarıyarov, B. (1989). **Türkmen Diliniň Orfografik Sözlügi**. Aşkabat: Türkmenistan Neşiryat.
- Azimov, P., Amansariyev, C., Sariyev, G., Sopiyeve, G., Hıdırov, M. N. ve Ibrayimov, A. (1960). **Häzirki Zaman Türkmen Dili**. Aşkabat.
- Baskakov, N., Garriyeva, B. ve Hamzayev, M. Y. (1968). **Turkmensko-Russkiy Slovar / Türkmençe Orsça Sözlük**. Moskova: T. IA. Magtımğulı Dil ve Edebiyat İnstitutı.
- Begcanov, A. (1993). Ärsarıtaba ve Ärsarıtlar. Aşkabat: Ruh.**
- Borcakov, A., Sarihanov, M., Söyegov, M., Hocayev, B. ve Ernazarov, S. (2000). **Türkmen Diliniň Grammatikası**. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Abülgazi Bahadır Han (1974), **Secere-i Terakkime – Türklerin Soy Kötüğü**, (Haz. Muharrem Ergin), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 33.
- Goli, A. (2012). **Göroglı Eposı (1980 Baskısının Yeni Türkmen Harfleriyle Basılmış Hâli)**. Aşkabat: Türkmenistan Neşiryat.
- Hamzayev, M. Y., Altayev, S., Atayev, G., Açilova, G., Mesgudov, V. ve Meretgeldiyev, A. (1962). **Türkmen Diliniň Sözlügi**. Aşkabat: Turkmenistan Ilımlar Akademiyası Dil Bilim İnstitutı.
- Meredov, A. ve Ahallı, S. (1988). **Türkmen Klassıkı Edebiyatınıň Sözlügi**. Aşkabat: Türkmenistan Neşiryat.
- Mustafayev, E. M. ve Şçerbini, V. G. (1996). **Büyük Rusça-Türkçe Sözlük**. İstanbul: Ruskiy Yazık izniyle Multilingual.
- Tekin, T., Ölmez, M., Ceylan, E., Ölmez, Z. ve Eker, S. (1995). **Türkmençe Türkçe Sözlük**. Ankara: Simurg.